
NEAUTENTIČNOST POSVETE U LUČI MIKROKOZMA

Sreten Zeković

In this study, for the first time the authenticity of the Inscription to Simo Milutinović in the Ray of Microcosm is questioned. The author makes an analysis and proves that this Inscription was forged by Simo Milutinović himself whom Njegoš entrusted with printing the Ray.

Već sama činjenica da je Njegoš dostavio Simu Milutinoviću rukopis *Luče mikrokozma* da mu je štampa u Knjaževskoj srpskoj knjigo pečatnji u Beogradu, da mu za nju bude korektor, da je uredi i pohita njezino štampanje, te i da je za svagda „nestao“ njezin izvorni rukopis, za koji je bio zadužen znani *preinačitelj, krivotvoritelj, razvlačitelj i uništitelj* crnogorskih arhivalija,¹ najozbiljnije dovodi u pitanje ne samo vjernost Njegoševom izvorniku *Posvete G. S. Milutinoviću* no i njezinu upućenost (adresiranje) i uopšte izvorne predviđenosti i postojanja štampane *Posvete* za Sima u ovom filozofsko-bogoslovskom spjevu. Smatram da je *Posveta* u *Luči* Simovo podmetanje, preinačenje i krivotvorenje, naravno, ne bez učešća i posredovanja i drugih

¹ Jevto Milović navodi da je Simo Milutinović, kao sekretar takođe razvlačio i uništavao dokumenta (*Istorijsko-geografski atlas Crne Gore*, Nikšić, 199, 3).

ličnosti i organa vlasti. Iako Njegoš daje Simu Milutinoviću podrobna uputstva za štampanja *Luče*, njezin izgled, čak i tip, veličinu („na oktavu napečatana“) i broju stihova na svakoj stranici („po dvadeset stihova na svakom obrascu“),² nigđe u češćoj korespondenciji Njegoš nije pomenuo *Posvetu* u *Luči*, posebno ne da je namijenio Simu, iako je za to, kao što ćemo dalje videti, imao više pogodnih prilika. Također nije nigđe pomenuo da je *Luča* podijeljena na pjevanja, „pjesne od i do VI“ ni do VII, niti sadržaj ovog spjeva, jer mu nije bio ni potrebit, niti je bio predviđen u rukopisu na njegovom kraju, kao što je to podrobno pisao direktoru štamparije u Beogradu za Njegovo *Ogledalo gorsko*.

Prepoznaje se stari, već uhodani način preinačavanja i krivotvorenja, poznat još od dokumenata Petra I, a to je, da *uništavanje izvornika* omogućava preinačavanje i krivotvorenje po potrebi i volji, a da se ne može ni utvrđivati ni opovrgavati falsifikat, jer, naprosto, nema izvornika na osnovu kojega bi se to dokazivalo. To je učinio i Simo Milutinović sa originalnim rukopisom *Luče mikrokozma* i *Ogledala*. Stoga ovu *Posvetu*, odnosno prvo poglavlje *Luče* treba tretirati kao falsifikat, kao i Simov testament Petra I i govore Petra I pred bitku na Krusima i Martinićima i Zakonika knjaza Danila koje je falsifikovao Milorad Medaković, a čija se autentičnost ne može dokazati.³

Dr Slobodan Tomović konstatuje: „Originalni rukopis spjeva *trajno je izgubljen*, stoga se sva njegova ostala izdanja zasnivaju na prvom, čiji je *urednik* Simo Milutinović“.⁴ Kao što ćemo

² *Cjelokupna djela Petra II Petrovića Njegoša, Pisma III, Prosveta*, Beograd, pod brojem 312, str. 233, *pismo Simu Milutinoviću* od 24. juna 1845.

³ Vidi o tome podrobno u II tomu moje edicije *Dinasti Petrović Njegoš između crnogorcizma i integralizma o Svetom Petru Crnogorskom* u poglavlju *Milorad Meda ković uništava dva govora Petra I, da bi ih falsifikovao*.

⁴ *Petar II Petrović Njegoš – Spjevovi*, Vijesti, Podgorica, 2004, komentari: dr Slobodan Tomović, 371. To isto se već prijethodno tvrdi u tomu 2.

nadalje viđeti, isti kružok učesnika i posrednika u objavljivanju *Luče* bio je i za *Ogledalo gorsko* koje je istodobno poslato u istu štampariju i u njemu isto vršena znatna i bitna preinačenja i krivotvorenja, a originalni rukopis također uništen. Ne treba zaboraviti i da je to vakat ne samo svježeg ozvaničenja t(r)ajnoga svesrpskoga (velikodržavnog, veljenacionalnog, veljercrkvenog i velikojezikoslovnog) programa *Načertanija* kompilatora i preinačitelja Ilije Garašanina (1844), nego i ustanovljene, vrlo aktivne i razgranate njegove (tajne) agenture, koja je aktivno skolila i budno pratila Njegošev rad radi pridobijanja (vrbovanja) Njegoša za rečeni program i ujedinjenje,⁵ te i da je (i) Simo Milutinović, kako sam prije naveo, „bio član beogradske policije“, „pomoćnik direktora polici je“, cenzor u štampariji, član Apelacije, državni izaslanik u Rusiji i Cari gradu, knežev diplomata i agent, da su ga „političari iscijedili kao limun“, zloupotrebjavali, i da je bio „urednik“ *Luče* i sekretar u Minista rstvu prosvjete i drugi cenzor u vrijeme izdavanja i štampanja oba sporna Njegoševa djela.

Već je utvrđeno i navedeno da je Njegoš veoma loše okarakterisao Sima Milutinovića, naročito da ga je nazvao „javnim izdajnikom“, „ništa čojkom“ i „špijunom austrijskim“. Mišel Oben ističe da je Njegoš 1836. izrekao strog sud o Milutinovićevoj *Istoriji Crne Gore*, a 1834. je iskazao podsmješljiv sud o *Diki crnogorskoj*: „Ova Dika nije diki slika“. Takođe naglašava da Njegoš radi upoznavanja sa poviješću Crne Gore nije preporučio

Cjelokupnih djela P. P. Njegoša, 1953, isto, 550.

S. Tomović određuje S. Milutinovića kao urednika *Luče*, što je neprecizno, jer mu Njegoš nije povjerio ukupnu takvu ulogu, no samo uloga korektora, tehničkog urednika po izričitim Njegoševim uputstvima, i posrednika koji treba da pohita njezino štampanje.

⁵ Vidi o tome detaljno u mojoj knjizi *Etnička svijest dinasta Petrović Njegoš*, Crnogorski PEN centar i CKK Cetinje, 2011, u naslovu 6. „Srpska agenturna mreža skolila je i Njegoša“, 453-462.

arheologu i historičaru Franku Kararu Milutinovićevu *Istoriju Crne Gore* niti *Kratku istoriju Crne Gore* Petra I⁶ (čije autorstvo nije ničim potvrđeno). Toga radi gotovo začuđuje da je Njegoš ne samo sarađivao sa Simom u vezi štampanja njegove knjige, no uopšte mogao posvetiti ovo svoje najmilije djelo baš njemu, posebno kada se ista uporedi sa Njegoševom posmrtnicom *S provod prahu S. Milutinovića* koja je gotovo udvojena po stilu, dubini na dva posve različita dijela kao da su ih pisala dva različita autora; kao da je na prvi Njegošev dio (?) neko nevješto nakalemio posmrtno obraćanje Simu Milutinoviću. Zna se da su neke pjesme objavljivane za života Njegoševa, bez i sa njegovim imenom, a da nijesu bile Njegoševe, pri čemu *Njegoš nije negodovao, ni reagovao*, a što (još više) potvrđuje tezu da njegovo nereagovanje na objavljivanje pojedinih spisa nije dokaz da se s njima on i solidarisao i da je tim potvrdio njihovu autentičnost. I površna analiza ove pjesme pokazuje da se ne radi o jednoj cjelini i o istom autoru prvoga i drugog dijela. Koliko je sumnjiva Njegoševa posveta S. Milutinoviću u *Luči*, toliko je problematična u izvornosti i namjeni i ova posmrtnica istoj ličnosti. Uostalom, zašto bi Njegoš (ponovo) posvećivao svoju gotovo beznačajnu pjesmu Simu, ako mu je (prijetodno) „posvetio“ najveću moguću posvetu u *Luči*, koja je rečenom posmrtnicom znatno obezvrijeđena.

Zna se da Simo ni u svojem vremenu ni docnije nije zna(ve)n ni po kojoj svojoj genijalnosti da bi ga takav genije, kao što je Njegoš, toliko prehvalio i „učinio besmrtnim“; zna se i to da bi Simo Milutinović bio gotovo nepoznat, osim kao suvoparni istoriografski podatak, da nije poznat preko Njegoša, naročito preko sporne *Posvete*. Međutim, ovako ispade da je Njegoš mnogo više, odnosno neuporedivo više cijenio „genijalnost“ Sima Milutinovića, no stvarno genijalnoga Puškina, dajući ne samo

⁶ Mišele Oben, *Njegoš i istorija u pesnikovom delu*, 19-191.

skormniju posvetu no i posvećujući mu mnogo skromnije djelo (antologiju dobrijem dijelom neizvornih crngorskih narodnih pojki nastalih i sakupljenih uglavnom u vremenu Sima Milutinovića i Njegoša pod uticajem „socijalne narudžbine“).

Nezavisno od pitanja neizvornosti *Posvete* (koji problem uopšte ne postavlja i ne uočava ili prećutno pretpostavlja), S. Tomović primjećuje rečenu neskladnost: „Analiza Njegoševa djela otkriva da uticaj poezije Sima Milutinovića na Njegoševo stvaralaštvo nije tako veliki kako bi se moglo zaključiti iz stihova *Posvete*. Može se reći da je ovaj uticaj bio posredan“.⁷ Simo ga je *samo podstakao* na razmišljanje o filozofskim i ostalim opštim pitanjima koja u Simovoj poeziji nijesu uopšte značajnije, originalno i stvaralački prisutna. Vjerovatno ga je uputio i na razliku umjetničke i istorijske istine koje se u umjetnosti ne moraju podudarati. Simo je bio posve *nesistematičan i rastrgan*, pa i nije mogao dati Njegošu neko temeljno obrazovanje i vaspitanje. Informativno i nesistematično ga je upoznao sa antikom i mitikom. Ipak, Njegošev najveći učitelj je *epska narodna pojka*, koja ga je uzdigla do poetskoga genija, i Petar I, posebno njegova Narodna kancelarija, kako je to konstatovao i revnosni Jevto Milović.⁸

Neadekvatno se konstatuje da je Simo Milutinović uticao na formiranje Njegoševe ljubavi spram poezije, jer se Njegoš bavio poezi jom još od svoje 14-te godine,⁹ dakle, i prije no što je Simo dospio u Crnu Goru i bio njegov podučitelj. „Prve pjesme napisao je pod uticajem epske narodne poezije koja je ostavila snažan trag na njegovo cjelokupno stvaralaštvo“,¹⁰ a ne Simova

⁷ Dr Sodoban Tomović, Isto, 382.

⁸ Jevto M. Milović, *Petar I Petrović Njegoš – pisma i druga dokumenta, građa: 1780-1820*. knjiga 1, Istorijski institut SR CG, NIO Univerzitetska riječ, Arhiv CG, Nio *Pobjeda*, Titograd, 1987 i isto, građa: 1821-1830, knjiga 2, isti izdavači, osim potonjeg.

⁹ Isto, 368.

¹⁰ Slobodan Tomović, isto.

poezija. Smatram da su izvorna narodna epika i Petar I bili najdublji Njegoševi izvori i pokretači, a tek onda uticaj Sima Milutinovića i ondašnja načertanijevska ideologija i na njoj utemeljena kultura u smislu *srbinizma* (srbinstva, srpstva).

Znači, logično je i umjesno bitno pitanje: je li Simo Milutinović toliko miritao Njegoševu (pre)zahvalnost i (pre)veličanje, odnosno preuveličavanje i je li mu uopšte i primjereno, i zašto bi priznavao i izražavao zahvalnost za Simovo učiteljvanje, ustvari, u mladosti više druženje?!

Podsećam na konstataciju revnosnog arhivara Jevta Milovića, na osnovu arhivskih šedodžbi, o vrlo lošoj pripravljenosti u pismenosti Njegoša od strane svih njegovih učitelja, pa utvrđuje da se najviše opismenio radom u Narodnoj kancelariji kod Petra I.¹¹ I sam Njegoš je bio svjestan manjkavosti svojega obrazovanja, posebno pismenosti, kada je pisao J. Gagiću da nije „ni dozreo ni dospreman“ pa je *puštao da mu se „učeno“ ispravlja u tekstu*. Podsećam i na Njegoševo pismo J. Gagiću u kojem ga informiše da je i poslije svih Simovih prijestupa u vezi sa otpornošću prema njemu ipak preko svega prešao budući da je znano da nije imao neke škole i da nije vidio svijet pa bi mu Simo mogao pomoći u crnogorskoj teškoj situaciji. Ovo Njegoševo priznanje je uslijedilo i poslije Simovoga učiteljvanja, što znači da ga ni on nije ni dovoljno podučio i obrazovao. Također je Njegoš bio prilično tolerantan pri korekturama njegovih djela zbog nedovoljne pismenosti.

Njegoš je Sima Milutinovića čak nazvao „ništa čojkom“, „austrijskim špijunom“, koji se u izboru za crnogorskoga vladiku opredijelio za Njegoševu opoziciju, šurovao sa guvernadurom V. Radonjićem, smutio problem testamenta Petra I, te ga i proćerao iz Crne Gore. Toga radi zaista začuđuje to da mu Njegoš, poslije svega toga, posvećuje svoj najmiliji, najviše cijenjeni i poetsko-filozofski najdublji spjev. Također začuđuje,

¹¹ Jevto M. Milović, isto.

i u tome je malo što jasno, da je Njegoš, poslije svega što mu se desilo, povjerio rukopis *Luče* S. Milutinoviću, da mu bude „urednik“, korektor i posrednik za štampanje ove knjige. O tome će biti dalje podrobnije riječi.

Nema nikakvog činjeničkog osnova mimogredna opaska Radovana Lalića u bilješkama i objašnjenjima Njegoševih objavljenih *Pjesama*: „Njegoš je o svom učitelju (S. Milutinoviću – S. Z) uvek govorio s puno poštovanja; vesti o njihovom sukobu nemaju, izgleda, dovoljno osnova.“¹² No, ne radi se o „vestima“ no o utvrđenim historiografskim podacima, činjenicama i šedočanstvima.

Čitavom svojom knjigom *Sarajlija i Njegoš* Živko Đurković nastoji da pokaže trajnu bliskost, srodnost i iskrenost ova dva pjesnika, iako sam konstatuje da su dugo, od Simovoga prinudnog odlaska iz Cetinja do 1845, bili posve u razilaženju. Što više, pod uticajem srpskih spisatelja, nalazi među njima i poetsku srodnost, međusobne uticaje i inspiracije koje bačaju šenku i na samoga Njegoša.¹³ U njihovu bliskost pjesničkih duša „kao da su bili umiješani prsti sudbine da dođe do susreta i poznanstva ova dva čovjeka, koji su u svom biću nosili nešto zajedničko, prijemčivo i privlačno.“¹⁴ Ta „sudbina“ koja ih je upoznala, razdvojila, zaratila i od 1845. ponovo „srodila“, objavila Njegoševu *Luču* i *Ogledalo* u Beogradu, posredstvom Sima Milutinovića i uništila oba njihova manuskripta, izvršila njihovo grubo

¹² *Celokupna dela Petra I Petrovića Njegoša, Prosveta*, Beograd, 1982, knjiga prva, *Pjesme*, str. 389.

¹³ Živko Đurković, *Sarajlija i Njegoš, Unireks*, Nikšić 1992. Ova knjiga nastaje na valo vima euforije tzv. *Antiborkoratske revolucije*, odnosno probuđenog svesrpskog (ratničkoga) nacionalizma Slobodana Miloševića i ozvaničenoga posrbljavanja Crnogoraca. Trebalo je i Simpozijumom na Filozofskom fakultetu u Nikšiću umanjiti Simove falsifikate i veljačiti s njegovim svesrpsvom. Na tom tragu je i rečena knjiga Ž. Đurkovića.

¹⁴ Isto, 7.

preinačenje, nije bila ništa drugo no *srpska agenturna mreža*, koja se (h)oće uporno prikrivati udomljenom, dobro konformističkom „režimskom naukom“ koja preovlađuje sve do danas u liku konzerviranja i nastavljanja, uz parcijalne korekcije, a sušto na istim osnovama, tzv. tradicionalističke historiografije.

Već prva naznaka ispod naslovljene *Posvete* „(Na Cetinju 1. maja 1845)“ izaziva višestranu opravdanu sumnju i zahtijeva posve kritički odnos spram nje. Prvo, ne odgovara Njegoševom jeziku: sedmi umjesto uobičajenog *četvrtoga padeža*. No, to bi se moglo opravdati i Simovom odobrenom „korekturom“. Drugo, nije uobičajeno, a naročito kod Njegoša, da se takva oznaka meće na vrh same posvete, odmah ispod naslova (*Posvete*), kao što je to činio i u drugim djelima, npr. za *Posvetu prahu oca Srbije* u *Gorskom vijencu*, *Predislovijske* u *Ogledalu*, *Predgovor* u *Šćepanu Malom* itd. Simova „korektura“ se oseća već i u trećoj strofi: *Je l' mu ovdje dvostruka kolevka*, za Njegoša neuobičajena *ekavica* (*kole vka*, umjesto *kolijevka*), a vjerovatno je „transkribovano“ *ovđe* u *ovdje* i sl. Treće, samo datiranje (*Na Cetinju 1. maja 1845*) *dolazi u očitu koliziju sa vaktom završenja pisanja „Luče“ po izjavama samog Njegoša* koji kaže da je *Luča* pisana „u četiri prve neđelje časnoga i velikoga posta“, znači od 10. 3. do 7. 4. 1845., a u pismu Simu Milutinoviću iz Ct. 25. juna 1845. navodi da je *Luču* „sastavio prve neđelje prošloga časnog i velikog posta“, znači od 10. 3. do 17. 3. iste godine. To potvrđuje Nikola Banašević: „Godine 1845. Uskrs je bio 27. aprila, te je, prema tome, *Luča*, ako se uzme pjesnikovo kazivanje kao tačno, napisano od 10. marta do 7. aprila 1845. g.“¹⁵ Citirani autori su utvrdili da je zadnji rok

¹⁵ *Celokupna djela Petra Petrovića Njegoša*, knjiga 2, Pjesme, *Luča mikrokozma*, proza, prijevodi, *Prosveta*, IPS Beograd, 1953.548. Ovde se navodi i tvrdnja Milorada Medakovića u njegovoj knjizi o Njegošu (str. VIII) da je na *Luči* Njegoš radio „uz čsni post i za šest nedjelja ne puštajući nikoga

završetka *Luče* bio 7. april 1845, pa već u sljedećem pasusu uočavaju neskladnost između tog datuma i onog na *Posveti Luče* „1.maja“. Iako tu uočljivu razliku u datumima potvrđuju i svojom pretpostavkom da je *Posveta* u *Luči* kao njezin „prolog, kao i svaki predgovor, napisan poslije samog djela i datiran je, vjerovatno, *onoga dana kada je potpuno završen*“ (najkasnije 7. aprila), on je više no naivno i površno neubje dljivo pokušava „obrazložiti“: „osim ako pjesnik nije stavio simboličan datum *1. maja*, mjeseca za koji on u pjesmi *Mojemu prijatelju g. Jeremiji Gagiću pozdrav 1. maja* kaže `vreme maja vreme je pojanja““ (ekavica! ?).¹⁶ U navedenoj pjesmi J. Gagiću Njegoš jednostavno čestita njegov rođendan – 1. maj, te to nema ničesove simbolike sa 1. majem u navodnoj *Posveti* u *Luči*. Što se, zapravo, hoće postići (suprotno nespornim historiografskim podacima) dokazivanjem da je Njegoš tzv. *Posvetu* u *Luči* kao tobožnji prolog ili predgovor, napisao na kraju, pošto je *Luču* završio (najkasnije 7. aprila), i da je taj rok produžen do „1. maja“ kao nečesovog simboličnog datuma?! Sa kim i čim se ustvari to polemiše i što se tijekom zaista opovrgava. Iako se nigdje ne izriče sumnja u izvornost *Posvete* u *Luči*, i ovim se indirektno suzbijaju i dezavuušu uočljivi mogući razlozi i kontekst i same takve sumnje.

Ovu Simovu „crnu rupu“ uočio je i Milorad Medaković, u nauci već znaven kao drski falsifikator, kao i Simo Milutinović, pa je htio da je smučeno pokrije i prikrije ispravljanjem Njegoševog datuma završetka pisanja *Luče* sa one navedene još dvije neđelje (šest neđenja) časnog posta, da bi se makar približilo *1. maju*. To rasvjetljava i činjenica da je *Ogledalo* već bilo

k sebi do mene“. U Bilješkama i objašnjenju citiranog toma *Celokupnih Njegoševih djela* navodi se: „Pjesnik se svakako tačnije sjećao koliko je trajao njegov rad na *Luči*, jer je njegovo svjedočenje iz iste godine, a Milorad Medaković, koji je pisao mnogo docnije, nehotično je taj rok produžio na šest nedjelja“, pa prozirno se nalazi razlog „valjda zbog šest pjevanja *Luče*“.

¹⁶ Isto, 549.

napisano i poslato u rukopisu 5 dana nakon završetka *Luče* 12. 4. 1845. Oba rukopisa su već bila napisana u prvoj polovini aprila 1845. i u isto vrijeme rukopisi su bili u istoj štampariji sa čime je bio upoznat Simo Milutinović. I Živko Đurković, ukazuje i potvrđuje da je Njegoš, nakon što je završio *Luču*, poslao pismo 12. 4. 1845. Simu Milutinoviću (dakle, istog dana kad i V. Vasiljeviću za *Ogledalo*) radi štampanja *Luče*.

Sve to dokazuje da datum sastavljanja Posvete „1. maj“ ne odgovara stvarnim historiografskim datumima i da *Posvetu* u *Luči* (a samim tim i samu *Luču*, kao njezin inherentni nerazdvojni dio) Njegoš nije naknadno docnije pisao i dostavio Simu Milutinoviću. O tome će biti docnije podrobnije govora.

I ne postavljajući ničesovu sumnju u izvornost *Posvete* u *Luči* pisci bilješki i objašnjenja u *Luči* u *Celokupnim djelima P.P. Njegoša*, 2 ipak ukazuju na posebnost same *Posvete*: „Kao što se zna, tih 200 stihova i *nijesu posveta* u običnom smislu riječi, nego više neka vrsta prologa samoga spjeva, u kome su izražene neke od *najprisnijih i najbitnijih pjesnikovih ideja*“,¹⁷ što znači sama ontološko-metafizička srž *Luče*, a da se i ne priupita: je li to već sama *Luča*, odnosno prva njezina cjelina-*Pjesna I* i(li) kakve ona ima sušte veze sa *Posvetom* znavenog krivotvorca Sima Milutinovića? Ovđe se formulacijom „*i nijesu posveta u običnom smislu riječi*“ implicitno *posebnost* Posvete dovodi do njezine *iznimnosti* ne samo kod Njegoša, no i u svjetskoj literaturi, koja je baš pripala Simu Milutinoviću, a da se ni riječ ne prozbori ni o toj posebnosti, ni izuzetku, ni da nije posveta, niti što znači u „običnom smislu riječi“, a što u neobičnom smislu. Da li se „*najprisnije i najbitnije pjesnikove ideje*“ „na čelu *Luče*“ imentuju kao *prolog, predgovor*, a ne kao sama *Luča*, njezina *prva Pjesna*, samo zato što joj je (na neuobičajen i činjenično posve sumnjiv način) nevjешto „nakalemljena“

¹⁷ Celokupna djela P. P. Njegoša, 2, 1953, isto, 549. u naslovu *O Luči mikrokozma*, vjerovatno Vuka Pavićevića.

Posveta već u nauci i literaturi znaveno uobičajenog preinačitelja S. Milutinovića?! Ovdje su termini *prolog* i *predgovor* samo neodređenost kojom se „pokriva“ nemoć razjašnjenja ove „tajne“, ove intuitivno uočene a ne izrečene protivrječnosti ili racionalni bijeg od sumnje u izvornost ili drskog krivotvorenja *Posvete* u izvorniku *Luče*.

Opet nezavisno od problema autentičnosti, odnosno namijenjenosti *Posvete*, S. Tomović s pravom ukazuje i na neskladnost između prirode *Posvete* i suštine Njegoševoga spjeva: „U *prvim stihovima Posvete* izbija na vidjelo *središnja ideja* spjeva“,¹⁸ o dubljim gnoseološkim, ontološko-metafizičkim, egzistencijalnim i teološko-religioznim pitanjima (o Adamovom padu) skopčana s patnjom.¹⁹ Kad S. Tomović kaže u „prvim stihovima *Posvete*“ zanemaruje, dakako, samo prva dva stiha koja se odnose na Sima Milutinovića, kao Njegoševog „nastavnika, srpskog pjevca nebom osijani“ (pri čemu je riječ „*pjevac*“ tuđa i neprimjerena crnogorskom poeti), a zatim zaista prelazi u srž(ište) svoje ga spjeva. Ustvari, nakon neodgovarajućega naslova i dva p(ro)turena, vještački nakalemljena stiha o svom učitelju odmah „izbija na vidjelo *središnja ideja* spjeva“. U *Kratkom pregledu sadržaja* S. Tomović to još izrazitije izražava: „U *Posveti* koja se može smatrati *prolegomenom* i *sastavnim dijelom spjeva*, Njegoš je načelno *odredio predmet svojeg interesovanja*. Ovdje postavlja mnogobrojna filozofska i metafizička pitanja...“²⁰ Ova je konstatacija i ocjena posve

¹⁸ Isto, 383.

¹⁹ S Njegoševim osobitim *optimističkim pesimizmom* koji Branislav Petrović neosnovano stavlja uz bok Šopenhauerovom pesimizmu. Vidi o tome detaljno u mojoj knjizi *Od „crnogorskog nacionalističkog separatizma“ do suvereniteta*, CKK Cetinje i *Elementa montenegrina*, Cetinje 2009, posebno naslov „Njegošev šopenhauerški (tipični) pesimizam?“ 41-45; također autorovu studiju *Fenomen starijih Crnogoraca*, *Ars*, br. 3/4-87, 1987, str. 75-100, KOC, Cetinje.

²⁰ Isto, 373.

tačna, ali se Tomović dalje ne pita: je li „predmet Njegoševoga interesovanja“ u *Luči Simo*, odnosno posveta i zahvalnost njemu ili ono na čemu se i „prolegomena“ i cio spjev odnosi?! Iako je primjereniji termin *prolegomena*, i on je nedovoljstven i ima isti podkontekst kao i prijetodni *prolog* i *predgovor*. Ovakva vrsta posvete je ne samo opštenito neuobičajena, a posebno kod Njegoša, nego je *sasvim izuzet(ak)*. Inače, izuzetak je slučaj da posveta bude idejom, porukom, sadržinom i tematičkom *sastavni dio posvećenoga djela*, u ovom slučaju *Luče*. Nasuprot tome, navodna posveta je „*sastavni dio spjeva*“, posebna cjelina stvarno, formalno i nominalno, na samom početku spjeva, koja samim svojim mjestom, prostorno nije izdvojena i razgraničena od djela nakon koje tek dolazi samo (posvećeno) djelo, bez ikakvih dilema, koje su očito prisutne u *Luči*. Primjer za to, da Njegoš nije pravio takve posvete, su i njegove *Posveta Puškinu* u *Ogledalu* i(li) *Posveta Karađorđu* u *Gorskom vijencu*. Ustvari, navodna *Posveta* u *Luči* nije ni *prolog*, *predgovor*, ni *prolegomena* baš i prije svega zato što se tijekom terminima zamagljuje, skriva, suminuje i supstituira njima istaknuta istina da to i *nije Posveta*, n(eg)o zapravo *prvi sastavni dio spjeva*, odnosno *prva njegova cjelina* pod brojem I, tako da je spjev imao *VII pjesana* (ako je uopšte tako bila i podijeljena?), a ne VI kako je predstavljeno u Simovom „uređivanju“ i „izdavanju“.

Sve to upućuje da je „Prvu (I) pjesnu“ Simo Milutinović samovoljno, slavloljubivo, megalomanski, pizmatično i u svojoj znanjoj „neuravnoteženosti, koja se graničila sa ludilom“, preinačio u *Posvetu* sebi tako da tek od nje počinje „I pjesna“.

I, zaista, svaka ozbiljnija stilska, sadržinska, tematska, suštinska, idejna, kompoziciona, poetsko-filozofska i metafizička (religijsko-teološka), saznajna, ontološko-kosmološka, i egzistencijalna komparativna analiza navodne *Posvete* u odnosu na malo stihova koji se odnose na „nastavnika, pjevca srpske narodnosti“ i u odnosu na cjelinu *Posvete* i cio spjev, dosta lasno bi

pokazala da je i sam naslov *Posveta*, njezino adresiranje i obraćanje Simu Milutinoviću naknadno i nevješto ubačeno, dodato, zapravo, podmetnuto, krivotvoreno i da je u disonanci sa samom prvom cjelinom (navodnom *Posvetom*), odnosno njezinom temom i sadržinom, i spjevom u cjelosti, što više, da odudara, ustvari strči, da je neumjesno i nametljivo, posebno naglašavanje „srpski pjevac“, „pjevac srpske narodnosti“, u rečenom kontekstu kosmičkoga univerzalizma.

U prilog toga ide i drugi *krucijalni razlog* koji se odnosi na Njegoševu odabranu i za štampu imperativno predviđenu *formu* pjesme, sastavljenu od *strofa*, kao završenih misaono-poetskih cjelina. Naime, cijela navodna *Posveta*, ustvari *I pjesna*, kao i ostale *I - VI pjesana*, sastavljene su od *strofa* (*po dvije na stranici*) su (*sa*) *deset deseteračkih stihova*, koje se završavaju tačkom i nastavlja se sljedećom strofom, odvojenom razmakom, a počinje velikim početnim slovo. Međutim, prva strofa tobožnje *Posvete*, *izuzetno* u *Posveti*, se ne završava *deseti* stih tačkom (.), odnosno završenom mišlju (da bi činjela strofnu cjelinu), nego zarezom (,), pa se ista prenosi na početak druge strofe sa malim početnim slovom. Ovo je zbog toga što je Simo izbacio dva prva stiha u prvoj strofi (koji su bili u smislu i značenju prvog stiha potonje završne strofe spjeva „*O preblagi, tihi učitelju,...*“ (*odnose se na Isusa Hrista Spasitelja*), da bi ubačio svoje koji su adresirani na njega: „*Da, svagda mi dragi nastavnice,/ srpski pjevče nebom osijani*“, pa odmah preskače, odnosno *uskače* u *središte* spjeva: „*zadatak je sm'ješni ljudska sudba,/ ljudski život snoviđenje strašno*“ itd. Ubačena ili dodata dva Simova stiha na početku poremetila su redosljed i smisao stihova u prvobitnoj Njegoševoj strofi i samu strofu kao misaonu cjelinu s tačkom na kraju, pa se ista i nije mogla završiti *đe* treba, a drugu na pravilan način započeti (odvojiti od prve, iako ih je odvojio i formalno u svakoj ima po deset stihova). Najvjerovatnije u vezi s tim, nalaze se u cijelom spjevu još

samo dva takva izuzetka, od pravila koje je Njegoš ustanovio, i kojega se posigurno strogo držao. Kad je i *Posveta* i cio spjev pisan u *strofama sa deset deseteračkih stihova*, onda ova tri odstupanja su zaista izuzeci (od pravila). Čim se Njegoš opredijelio za *strofnu formu pjesama* za ovo svoje najomiljenije djelo, pouzdano je očekivati da to i dosljedno sprovede. Međutim, izuzeci su se pojavili u štampanoj *Luči* što je učinio Simo Milutinović da onaj iznimak u prvoj strofi ne bude jedini slučaj, jer bi ga to ofiralo u preinačenju, odnosno krivotvorenju, podmetanju. Druga dva „slučaja“ nalaze se: u *Pjesni II* koja ima 16 strana („obrazaca“), na strani petoj 2. *strofa* se ne završava tačkom (.) no zarezom (,), a 6. strana, odnosno sljedeća *strofa* počinje malim početnim slovima; u *Pjesni VI* ima 14 strana, a na strani trećoj *prva strofa* se ne završava tačkom, no tačkom i zarezom (;) a *druga strofa* počinje malim slovom.

U pismu Simu Milutinoviću iz Cetinja 24. juna 1845. Njegoš navodi imperativne *uzuse* za štampanje *Luče*, pa i format i raspored strofa: „Nek bude u *oktavu napečatano (oktavo formata), po dvadeset stihova na svakojemu obrascu (stranici)*“. Inače je Njegoš govorio da je riječ o malom djelu („djelcu“), koje treba štampati „na lijepu kartu“ i da se ukrasi „kakvim visokim idealnim vignetom“. Očekivati je da je Njegoš bio *Luču* u poslatom rukopisu tako i napisao: na svakom listu („obracu“, formatiranoj stranici u oktavi) po dvadeset stihova ili dvije strofe (svaka po 10 stihova) koje počinju velikim početnim slovom, a završavaju se tačkom. Nesumnjivo, nesporno je da je (i) *Posveta* u *Luči* pisana na isti način i po formi, stilu, sadržaju, tematski, estetski i duhom kao i ostala „pjevanja“ (*Pjesne I-VI*). Ni ovđe ni na drugom mjestu Njegoš ne pominje da su stihovi, odnosno strofe u spjevu podijeljeni na *Pjesne* od I do VI, niti da je navodna *Posveta* spučeni dio spjeva, kako su u Simovom „izdanju“ štampane. Što više, ova Njegoševa formulacija i zahjev isključuje podjelu *Luče* na pjevanja, odnosno „pjesne od I–VI“

čemu je odgovarao i Njegošev brižljivo pripremljen rukopis. To je Simo sam uradio, da bi mogao navodnu *Posvetu* njemu nekako odvojiti od ostalog dijela spjeva i stvoriti privid njegove, inače nemoguće, samostalnosti, posebnosti. Simo je i zato odustao od Njegoševog zahtjeva „po dvadeset stihova na svakom obrascu“ ili po dvije strofe (po 10 stihova) na svakoj stranici, stim da se svaka strofa, kao jedna cjelina, završena tačkom, prostorno dovoljno odvoji od prijethodne (na istoj stranici), vjerovatno i zbog toga što je Njegoš *Luču* nazivao „malim djelcem“, da bi i prostorom i brojem stranica bila nešto veća. U prilog svemu tome ide i činjenica da Njegoš nigđe u korespondenciji sa Simom ne pominje ni sadržaj *Luče* niti da se ispoštuje njegov redosljed u štampanju, kao što je to sasvim jasno i zamoljeno zahtijevao u svom pismu direktoru Srpske knjaževske štamparije u Beogradu Vasiliji Berari iz Cetinja 12. 4. 1845: „Na kraju rukopisa u *oglavljenju* (sadržaju) stavljene su pjesne u red i po ovom redu molim pokorno, blagovolite dati naredbu da se i pjesne jedna za drugom pečataju.“²¹ Istog ovog datuma iz Cetinja Njegoš šalje pismo i V. Vasiljeviću radi plaćanja štampanja „naših narodnih pjesama“ (*Ogledala*) i Simu Milutinović u kojem mu daje rečene instrukcije za štampanja *Luče*.

U tzv. *Posveti*, odnosno početnom pjevanju („pjesni“) po Njegoševom uzusu štampanja (na jednoj stranici 20 stihova illi po dvije strofe), treba da bude 200 stihova ili po 20 na jednoj strani ili po 2 strofe (po 10 stihova), što staje na **10** punih (cijelih) stranica. U objavljenoj *Posveti* je također 200 stihova, s tim što je Simo tri Njegoševa stiha zamijenio svojim (prva dva stiha u prvoj strofi i prvi u pretpotonjoj) i dodao svoju spornu cijelu potonju strofu (da bi njom ovo pjevanje završio kao *Posvetu*) na mjesto i umjesto prvobitne potonje Njegoševe strofe koju je sa tog mjesta *izbačio* i *prebačio* u sljedeće pjevanje kao

²¹ *Celokupna djela Petra II Petrovića, Pisma.*

tobože početak same *Luče* ili „I pjesna“. Ova izbačena i prebačena strofa je po svom toku misli, sadržaju, stilu i estetskoj cjelini stvarni nastavak i završetak prvog pjevanja (navodne Posvete), a nevjesto nakalemljena kao prva strofa sljedećeg pjevanja, koje zaista treba da počne sa njegovom drugom strofom.

Nije ovđe riječ o zamjeni Njegoševih stihova Simovim, jer bi u tom slučaju ostao isti broj stihova u rukopisu i štampanoj *Lući*, nego ova zamjena i prebačanje znači ujedno i Simovo dodavanje svoje strofe koja se javlja i pojedinačno u „pjesnama“ i u *Lući* kao višak jedne, inače sporne, strofe (10 stihova). Ovo Simovo izbačanje, dodavanje i prebačanje potonje strofe prvog pjevanja u prvu strofu drugog pjevanja izazvalo je u njemu poremećaj prvobitnog Njegoševog strofovanja, izraženog i u njegovom uzusu štampanja *Luče*, što se vidi i po broju 350 stihova u istom koji stoje na 17,5 strana (a ne na svakoj strani po 20 stihova ili po 2 strofe). To je moralo izazvati poremećaj i zbrku u Njegoševom prvobitnom strofovanju (u rukopisu i u imperativnom uzusu za štampanje *Luče*), kao npr. u Simovom izdanju u „IV pjesni“ sa 210 stihova na 10,5 strana (đe je višak jedna strofa na pola strane) i u „V pjesni“ sa 510 stihova na 25,5 strana (sa viškom jedne strofe na pola strane).

Kada se primijeni rečeni Njegošev zahtjev, onda bi u štampanom originalu (prvom izdanju) broj stranica, stihova, odnosno strofa bio sljedeći: „*Posveta*“ ima 10 strana („obrazaca“) sa po dvije strofe, ukupno 20 strofa, a 200 stihova; *Pjesna I* ima 17 strana + 1 (18-ta) samo sa jednom strofom (10 stihova), ukupno 35 strofa, a 350 stihova; u *Pjesni II* ima 16 strana, ukupno 32 strofe, a 320 stihova; u *Pjesni III* ima 17 strana, ukupno 34 strofe, a 340 stihova; u *Pjesni IV* ima 10 stranica + 1 (11-ta) samo sa 1 strofom (samo sa 10 stihova), 21 strofa, a 210 stihova; u *Pjesni V* ima 26 stranica + 1 (27-ma) samo sa 1 strofom (samo sa 10 stihova), ukupno 53 strofe, a 510 stihova; u *Pjesni VI* ima 14 stranica, ukupno 28 strofa, a 280 stihova. Također,

ako računamo sve stihove u objavljenoj *Luči* ukupno ih ima **2210**, što bi po Njegoševom uzusu štampanja trebalo da bude **110, 5** strana u spjevu tj. 111 strana sa viškom Simove dodate strofe (10 stihova). Bez ovog Simovog dodatka od jedne strofe (10 stihova) ukupni broj stihova u *Luči* je trebao biti 2200 stihova, što po Njegoševom zahtjevu stoji na **110** punih strana, znači, razlika je u Simovih 10 stihova ili jednoj strofi.

Umjesto poštovanja Njegoševog imperativnog uzusa i rukopisa, Simo je na oktava formatu (8) na stranici štampao *po tri strofe* s tim što je *Posvetu* započeo na prvoj strani samo sa jednom strofom (pri dnu lista), a završio je *Luču* na 81. strani također sa 1 strofom (na vrhu lista), što ne znači da su i na svakoj drugoj stranici bile po 3 cijele strofe. To je učinio da bi ukrio rečenu zbrku uslovljenu njegovim krivotvorstvom.

Znači, pola strane, tj. jedna strofa ili 10 stihova su višak koji odudara od Njegoševih uputstava za štampanje Luče, a to je upravo potonja strofa u navodnoj Posveti, odnosno prvoj cjelini (ili „Pjesni I“), koja je „Simov datak na kraju pjesne“, kako je inače radio i u preinačavanju epskih pjesama. Ovaj dodatak na kraju Posvete bio mu je potreban za izričito završenje prva dva stiha u Posveti radi ubjedljivosti i odvojenosti Posvete njemu, i to baš kao pjesniku-ideologu srpstva i Njegoševoga srbovanja.

Ovđe se odstupilo od Njegoševog rečenog uzusa od „20 stihova na svakom obrascu“ ili po 2 strofe na svakoj stranici, a čemu je razlog Simovo dodavanje svoje strofe (10 stihova) na kraju navodne *Posvete*. To je uzrokovano pomjeranjem strofa i stihova zbog Simovoga ubačanja svojih stihova. Pretpotonja strofa je izmijenjena samo u prvom stihu, jednostavnim izbačanjem prvobitnog, a ubačanjem potpuno disonantnog i stranog stiha: „*Divni pjevče srpske narodnosti*“. Potonja strofa u navodnoj *Posveti* je sasvim nekonzistentna ostalom dijelu iste i cjelokopnom spjevu, a bila je Simu potrebna da se završi sa onim što je njemu bila glavna preokupacija, sa -„srbovanjem“,

kako bi bilo ubjedljivije da se *Posveta* odnosi baš na njega. To je izazvalo pomjeranje za tu jednu strofu.

Po svemu sudeći Njegoš nije *Luču* dijelio onako kako je objavljena, na Pjesne. Više je vjerovatno, posebno kada se uzme u obzir njegov navedeni uzus, da je ona bila ujedno, kao jedna cjelina, jer je inače mala po obimu. Pod tom pretpostavkom ne bi bilo u *Luči* nepotpunih stranica (bez dvije strofe), osim one što je Simo dodao. Podjelu je izvršio Simo da bi se stvorio privid ne samo prostorne izdvojenosti njegove *Posvete*, nego i poetsko smisaone i idejne posebnosti, iako je to nemoguće, jer je cio spjev, zajedno sa tobožnjom *Posvetom*, jedinstvena poetsko-idejna i filozofsko-bogoslovska cjelina u kojoj samo grubo, nezgrapno, nekonzistentno i nekoherentno strče Simovi dodaci.

Da bi ukrio svoje preinačenje i simulirao savjesnost u pripremi *Luče* za štampanje, Simo sam „priznaje“ sljedeću svoju intervenciju u rukopisu, a koja ustvari samo ispoljava njegov komotan odnos prema manuskriptu, Na strani 43 fusnota koja se odnosi na srednju strofu je Simova i glasi: „U ovoj strofi desetoga stiha nema, i ovaj sam i dodao, kon, ako ne valja i nepriličue, to se meni pripiše, a ja molim za oproštaj. – Tko zna bolje široko mu polje. Svuda i vazda, pa i ovd i sada. S.M.S“ (Simo Milutinović Sarajlija).²²

I sama dužina navodne *Posvete G. S. Milutinoviću* u cjelini nije uobičajena, pa ni kod Njegoša, posebno kada se uporedi sa onom *Šeni Aleksandra Puškina, Posveti prahu oca Srbije*. I po dužini Njegoševa navodna *Posveta* u *Luči* odgovara u njoj nekim manjim pjesmama (20 strofa).

Iz tih razloga umjesna je asocijacija na posvetu *Šeni Aleksandra Puškina* u *Ogledalu gorskom* koja je izdvojena, na samom početku knjige, prije samog naslova ovog djela i prostorno, for-

²² Ovo je konstatovano i u *Enciklopedija Njegoš*, CID, Podgorica, 1999, 1002.

malno i suštinski nezavisno od ostalih pjesama, znači, kao posveta prije naslovljene knjige. Bilo bi očekivano da je Njegoš *Posvetu G. S. Milutinoviću* dao na isti način (kao i posvetu Puškinu u *Ogledalu gorskom*), na samom početku knjige, prije i nezavisno od samoga naslova *Luča mirkokozma*, bilo samo kao naznaka, kako je uobičajeno, ili isto tako na početku u formi manje pjesme, no što je štampana *Posveta*, i to nezavisno od spjeva, i da se sadržajem i porukom odnosi na samoga onog kojemu se piše posveta. Ovako je *Posveta* Simu i prostorno poslije samog naslova i tematski, idejom, porukom, sadržajem, smislom, značenjem i formom postala zbrkano (nametljivo) inherentni nerazdvojni dio same *Luče mikrokozma*.

Upadljiva je i neuporediva nesrazmjernost između Njegoševe posvete A. Puškinu i S. Milutinoviću, i po pjesničkom obimu, značaju i vrijednosti, što je zaista neočekivano s obzirom na takvu neuporedivost Puškina i Milutinovića. *Posveta* namijenjena Puškinu imala je samo 5 kratkih stihova (sa naznakom da geniju velikoga naroda posvećuje svoje djelo), dok je posveta S. Milutinoviću od 200 stihova, odnosno 20 strofa ili 10 stranica koja odgovara obimu npr. *Pjesne IV* u spjevu. Krivotvorstveno agenturni kružok uočio je i ovu formalnu i suštinsku nesrazmjernost, pa da bi je ublažio, naknadno je ispravljena i proširena *Posveta* Puškinu na 14 stihova.

I ovu „crnu rupu“ pokušao je da zamagli i „pokrije“ nesuminuti krijumčar falsifikata i začepljivač „crnih rupa“ u njima dr Ljubomir Durković-Jakšić,²³ Pokušava da „zakrpi“ i

²³ Kao npr. za već rečene Njegošu pripisane stihove tj. navodne posvete u stihu episkopu žičkom Nikiforu Maksimoviću (Vukosavljeviću?) na prvoj strani Vukove Danice iz 1826. Ili drugi „slučaj“ kada je, po potrebi „režimske (agenturne) nauke“, poricao sopstveno objavljeno gledište da je „na Balkanu jedino crnogorska crkva bila autokefalna“ (O crnogorskoj mitropoliji na maloruskom jeziku, Zeta, br. 47,18.12.1938, 3), da bi docnije sebe porekao tvrd-

problem povezanoga krivotvorenja *Posvete u Luči* i u *Ogledalu gorskom* tako što objašnjava kako je došlo do promjene prvobitno namijenjene posvete Puškinu u *Ogledalu gorskom*.²⁴ Pošto je podsetio da je Tipografija Knjaževstva Srbije u Beogradu, nakon što je dobila rukopis Njegoševog *Ogledala gorskog*, a prije no što je Ministarstvo prosvjete dalo saglasnost na cenzuru, objavilo oglas za pretplatu njegovog štampanja i u njemu *petostihnu* posvetu Puškinu,²⁵ Durković navodi razlog zbog kojega je štampan drugi tekst posvete Puškinu. Naime, po njemu „Dimitrije Milaković je pisao Vasiliji Berari 7. oktobra 1845. g. inspektoru Tipografije u Beogradu: 'Kad je njegovom visokopreosvještenstvu vladiki i gospodaru crnogorskom iz pera isteklo ono nekoliko stihova za posvetu *Ogledala srpskog* geniju Puškinu on *nije mislio oglašavati ih za svoje*, pa počem je sad srpskoj publici poznato da će posveta ista biti njegova, zablagorasudio je one prve stihove zamijeniti drugim, koje *po njegovoj naredbi* čest imam u priloženom pri ovom listu vama dostaviti s

njom da „Crnogorska crkva nije nikada bila autokefalna“ (IZ, knj. IX 1953, 88/89, a zatim u njegovoj knjizi Crnogorska pravoslavna crkva nije bila autokefalna, Crnogorsko-primorska mitropolija, Cetinje).

²⁴ Dr Ljubomir Durković, Prilozi istoriji prvog izdanja „*Ogledala srpskog*“, Letopis Matice srpske, knj. 364, 1949, str. 385.-6.

²⁵ Oglas nosi datum Beograd, 22. avgusta 1845, a objavljen je u Dodatku Srbskih novina br. 67 od 22. avgusta, br. 68 od 25. avgusta i br. 69 od 28. avgusta 1845. Lj. Durković-Jakšić zbog ubjedljivosti precizno navodi: „Primerak se nalazi u Drž. Arhivi u Beogradu, in. br. 3411, bibliotečki br. 1-e, 1“. U oglasu objavljena prvobitna posveta Puškinu u *Ogledalu* glasi: „Blagodjetelnj Genije Slavjanskij/ na pjevanje neбом pomazanij, /koj sjediš na svetoj kafedri / u sredini velikog naroda, / tebi ovo djelo posvećujem“. Iako ovi stihovi oponašaju one iz Luče („srpskog pjevca neбом osijani“- „na pjevanje neбом pomazanij“), ovi stihovi nijesu Njegoševi ni po stilu, ni po stihovanju, ni po izrazu, ni pravopisno.

molbom, da ih u mjesto onih prvih date pečatati u *Ogledalu srpskom*²⁶. Umjesto da u naznačenoj fusnoti navede arhivsko šedočanstvo za citirano pismo D. Milakovića i Njegošev zahtjev (naredbu) za promjenu i samu promijenjenu posvetu, Lj. Duković navodi „*Lovčenski odjek*, 7-12, 1925, 139“ koji nas vuče na neki autorski tekst, a on bi na drugi i tako u krugu s ciljem da mu se mora „vjerovati na riječ“, po istom metodu i modelu kao i za krijumčarenje krivotvorenja tobožnjih Njegoševih stihova na Vukovoj *Danici* iz 1826. episkopu Nikiforu Maksimoviću (Vasiljeviću).²⁶ U ovom pismu D. Milakovića prvi i jedini put se pominje davanje cenzure na štampanje Njegoševog djela i njegova prva posveta Puškinu objavljena u oglasu za pretplatu za štampanje i to „prije no što je Ministarstvo prosvjete dalo saglasnost na cenzuru“, ali ni on ne daje nikakvi podatak o samoj cenzuri, ni o izvorniku te prve posvete Puškinu, ni samom manuskriptu djela, niti pak objašnjava kako se takvi oglas mogao objaviti prije izdavanja cenzure.

Ne samo da je Milakovićevo citirano štivo (pismo) inspektoru Tipografije besmisleno, suviše naivno i neozbiljno prema čitaocima, jer se tvrdi da poslate stihove za posvetu Puškinu u *Ogledalo* „*nije mislio oglašavati ih za svoje*“ (a zašto ga je onda u manuskriptu pisao i uputio?), dok se nijesu u novinama objavili, nego se ne nude nikakvi odnosni dokumenti i dokazi da se potvrdi ova izjava. U Njegoševoj dokumentaciji, koja se čuva u arhivi Državnog muzeja na Cetinju, nema takvog dokumenta za godinu 1845, niti u „ishodjajšči žurnalu“ koji se vodio u Njegoševoj arhivi. Nije isključeno da je pismo D. Milakovića upućeno, ali *nezavisno od Njegoša, koji o tome ništa nije znao*, niti se nalazi traga o tome u njegovoj objavljenoj korespondenciji (pismima). Netačno se navodi da je Vasilija Berara inspektor

²⁶ Viđeti naslov u ovoj knjizi *Simovo prstostavljanje i u falsifikat navodne Njegoševe posvete u sihovima na Vukovoj Danici za 1826* (str. 67).

Tipografije, jer je on, po Njegoševom saznanju i oslovljavanju, njezin direktor. Kao što će se dalje vidjeti, Njegoš je rukopis *Ogledalo gorsko* neposredno predao direktoru Tipografije beogradske Vasiliji Berari preko g-dina Vukovića, a za troškove i izgled (luksuz) direktni posrednik mu je bio zemunski trgovac Vasa Vasiljević. Njegoš je bio neposredno u korespondenciji sa direktorom Tipografije Vasilijom Berarom, tako da začuđuje navod Lj. Durkovića da se Njegoš istom obraćao za promjenu posvete Puškinu preko D. Milakovića, *posebno kada je tada sekretar Njegošev bio Milorad Medaković od 1844 do 1848.*²⁷ Znači, Durkovićevo „obrazloženje“ za promjenu (izmjenu) prvobitne posvete Puškinu na osnovu tobožnjega Njegoševog zahtjeva za to preko D. Milaković je posve isključeno, a ostaje samo veza Sima Milutinovića i njegovih pomagača sa D. Milakovićem radi zamagljivanja i prikrivanja Simovoga dvojnog, duplog preinačenja i krivotvorenja.

Uočljiva je i sličnost, da ne kažem, ponavljanje stiha u posveti Puškinu „*Sretnji pjevče velikog naroda*“, „*na pjevanje nebom pomazanij*“ i onoga u posveti Milutinoviću „*Divni pjevče srb-ske narodnosti*“, „*srpski pjevče nebom osijani*“.

Gorerečeni problem stvarnoga (misaonog) i formalnog iznimnoga nepostojanja prve dvije strofe nije prisutan u potonje dvije strofe tzv. *Posvete*, adresovane na Simu, jer je pretpotonja izmijenjena samo u prvom stihu, a potonja u cjelini na kraju naprosto „*Simov dometak*“, koji je zaista naknadni, a posebno strči sa svojim „*srbovanjem*“ od „*uvodne pjesne*“ („*prolegomene*“) i cijeloga poetsko-filozofskoga i metafizičkog spjeva:

*„Ja od tebe jošte mnogo ištem:
da postaviš u plamteće vrste
pred očima Srpstva i Slavjanstva*

²⁷ Vidi potvrdu za to i u fusnoti 184, str. 80 i njezino odgovarajuće štivo u ovoj knjizi.

*Obilića, Đorđa i Dušana,
I još koga srpskoga heroja;
Da progrmiš hulom strahovitom
Na Vujicu, Vuka, Vukašina,
Bogomrske Srpstva otpadnike;
Zloća njima mrači ime Srba,
Tartar im je nakaza malena!“*

Ne treba drugi komentar no ona tačna konstatacija Jakova Ignjatovića: „S. Milutinoviću je *prva i poslednja misao bila srpstvo*, i u toj misli je izdahnuo. Njegov ideal je bio *srpstvo*, čovečanstvo, sloboda“,²⁸ naravno, u ramu svesrpstva, a Srbi su mu bili svi Južni Sloveni, Sloveni opštenito, koji su najstarijega po(d)rijekla i rašireni po cijeloj Evropi i Aziji. To je bilo u duhu ondašnjega preusmjerenog ilirizma na srbinizam, srbinstvo, svesrpstvo, *srb(in)omaniju* na srpskoj narodnosnoj osnovi.

Toga radi su suštastveno neumjesne i neprimjerene uporedbe njegove poetske filozofije sa Simovom i opštenito srpskom srbomanijom, tim prije što je Simo bio i politički i pjesnički sasvim angažovan za ustavobraniteljsku vlast, politiku i ideologiju.²⁹ To je bilo znano i Njegošu, pa mu je taj sušti biljeg i označio u posmrtnici *Sprovod prahu S. Milutinovića*.

²⁸ Jakov Ignjatović, *Rapsodija iz prošlosti srpskog života* (Memoari), Novi Sad, 1953, 230.

²⁹ Živko Đurković, isto, 69: „Tom pjesnikovom stanju (stvaralačkom posustajanju od 1846. i 1847. Sima Milutinovića - p. n.) je na izvjestana način doprinijela i nova ustavobraniteljska vlast za koju se tako istrajno borio i kao angažovana politička ličnost i kao pjesnik. Ali nade su mu bile iznevjerene. I ustavobranitelji su, poput kneza Miloša, zaveli strahovladu i stalno punili zatvore nevinim ljudima. Zbog toga se pjesnik povlači u sebe, ne može da stvara, jedino povremeno radi na sređivanju ranijih rukopisa“. Ali mu to nije smetalo da se angažuje na štampanju Njegoševih djela *Luče* i *Ogledala*. Ovi

No, i pored Simovoga podmetačkog „srbovanja“ i „srpstva“, ono se u *Luči* ne odnosi na Crnu Goru i Crnogorce, no na drugu, izvanjsku ličnost „srpske narodnosti“ i na ličnosti iz srpske tradicije. Sve pod motivacijom i s ciljem da se podstakne i probudi kod Srba i okolnijeh porobljenih naroda *crnogor(a)cizam* odnosno stvarno-živa svijest o potrebi borbe za njihovo oslobođenje.

Uz sve to, ovi stihovi uočljivo odudaraju od ostalih Njegoševih stihova, koji su gotovo bez rime, osim onamo đe se javljaju spontano, nepredviđeno. Međutim, u ovom Simovom „umetku“ ima šest rimovanih stihova od ukupno deset.

Kada se uporedi ova potonja strofa u navodnoj *Posveti* sa zadnjom u spjevu neposredno se uočava njihova potpuna nekorespondentnost, udaljenost od Simova *srbovanja* i neuporedivosti učitelja Sima Milutinovića, „srpskoga pjevca nebom obasjana“, „srpske narodnosti“ i onoga uzvišenoga učitelja Isusa Hrista, koji je vaskrsenjem porazio smrt:

*„O preblagi, tih učitelju,
.....
od tvoga su hoda svještenoga
bogohulni srušeni oltari;
vaskresenjem smrt si porazio,
nebo tvojom hvalom odjekuje,
zemlja slavi svoga spasitelja!“:*

Simo je iskorstio Njegoševo obraćanje svom učitelju Isusu Hristu da ukomponuje stihove o sebi kao Njegoševom učitelju (sve)srpstva.

navod šedoći da je Simo Milutinović bio bliže povezan sa Srpskom knjaževskom štamparijom u Beogradu posredstvom ustavobraniteljske vlasti za čije vlasti su navedena Njegoševa djela štampana i „pohranjeni“ (zatureni) njihovi manuskripti. Ipak je Simo bio postavljen za sekretara u Ministarstvu prosvjete i bio drugi cenzor.

Interesantno i indikativno je i upoređenje Njegoševe dvije posvete S. Milutinoviću. Ona u *Luči mikrokozma*, u kojoj se neprimjereno Njegoševom geniju, nakon dva početna stiha, neposredno upućena Simu, kao „iz katapulte“ prodire u najdublje filozofsko-metafizičke probleme, da bi se na kraju posvete strmoglavio u Milutinovićevo „srbovanje“, srpstvo, Srbe, Kosovo, izdajnika Brankovića, Obilića koje baš on treba da probudi, pokrene i afirmiše. Međutim, *Sproved prahu S. Milutinovića u Pjesmama* je po svim poetsko-filozofskim kriterijuma daleko ispod nivoa posvete u *Luči mikrokozma* i tematski, sadržajem i formom se neposrednije odnosi na samoga S. Milutinovića. To već najavljuje i sam moto te posvete: „*Ko svijeta ne zna ćud, / svijet mu je strog i grub*“, s tim što se ovđe Simo mnogo skromnije dovodi u vezu sa *Slovenstvom* (a ne *srpstvom*): „*Spomenik se tebi hoće – Slavenstvo je prosta masa*“ „*Drag ostaje tvoj uspomen kod Slavenstva pravog svude!*“ Gotovo da i ne liči na Njegošev stil i poetiku.

Također je ispod nivoa Njegoševe posvete A. Puškinu. Na kraju, s obzirom da je u obje posvete Simu Milutinoviću težište u *Srpstvu-Srbima i Slavenstvu*, više bi odgovarala posveta S. Milutinoviću u *Ogledalu gorskom*, a Puškinu u *Luči mikrokozma*, već i po samim formulacijama i sadržini, a posebno po nesrazmjernosti Puškinovoga genija i „genija“ S. Miutinovića.

Svjestan ove disonance Ž. Đurković „umjetno“ je (h)oće „pokriti“ ničim potvrđenom sugestijom, koja se poziva na neprovjerljivu *usmenu izjavu* o Siminom lošem stanju u potonjim godinama života 1846-1847: „Utjehu nalazi u krugu porodice i kod pojedinih prijatelja. Obradovalo ga je saznanje da je Adam Mickijević u svojim predavanjima na Sorboni uporedio njegovu 'Tragediju Obilića' sa Puškinovim 'Borisom Godunovom'“.

Gornja komparativna analiza navodi na asocijaciju kao da su *Posveta* Puškinu (u *Ogledalu gorskom*) i *Posveta* Simu (u *Luči Mikrokozma*) zamijenile mjesta, tijekom prije, što bi *Ogledalo*

gorsko bilo više odgovarajuće za posvetu Simu (i po onom što mu je u *Luči* posvećeno, što se neposredno na njega odnosi, po njegovom srbovanju i svesrpstvu), a *Luča Mirkokozma* baš primjeren(ij)a za *Posvetu* Puškinu i to u prvobitnoj formi i obimu. Ne treba smesti s uma da su rukopisi i *Luče* i *Ogledala* već bili završeni u prvoj polovini 1845, da su do sredine te iste godine bili poslani u Beograd da se štampaju u Srpskoj knjaževskoj knjigopečatnji (*Luča* preko Sima, a *Ogledalo* neposredno u Tipografiju) i da su se štampali u istoj štampariji, praćenjem i posredstvom Sima Milutinovića, koji je upleo svoje „preinačiteljske prste“. Svrhu svega, ni za jednu, ni za *Luču* ni za *Ogledalo*, ne postoji *izvornik rukopisa* (ili nam je još nepoznat, a po Slobodanu Tomoviću i po drugim spisateljima „*Luča* je trajno izgubljena“, „*Luča* je izgubljena za navijek“). Interesantno je da se uopšte i ne spominje izvornik *Ogledala*, ni dokumenta o cenzuri, a veoma šturo i nemušto da je i njega „nadzirao“ i pratio Simo Milutinović. Nigde *nema pismenoga ni drugog traga da je Njegoš naumio i načinio Posvetu Simu Milutinoviću u „Luči“*, osim što se ona u njoj pojavila, daleko od očiju i uvida u njezino štampanje od strane Njegoša. Također nema nigde izričite izjave Njegoševе da je povjerio Simu Milutinoviću cjelokupno izdavanje *Luče*, nego samo korekturu, „tehničko uređenje“ po Njegoševim izričitim i preciznim zahtjevima i ubrzavanje štampanja.

Vido Latković navodi da je „*Ogledalo srpsko* Njegoš sradio 1845. i *odmah* ga je dao da se štampa u Beogradu; knjiga je bila gotova početkom 1846“³⁰. Danilo Radojević navodi: „Njegošev rukopis antologije, kako pominje V. Karadžić, imao je naslov *Ogledalo gorsko*, ali je, vjerovatno pod uticajem S. Milutinovića, koji se *starao za štampanje*, promijenjen naslov

³⁰ *Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša, Ogledalo srpsko, Prosvta*, Beograd, 1982, 485.

današnji“.³¹ D. Radojević ne navodi izvor za tvrdnju da se Simo „starao za štampanje“ *Ogledala*. Rekli smo da se ni Ž. Đurković uopšte ne bavi pitanjem posrednika za štampanje *Ogledala*.

Njegoš u pismu Vasiliji Beraru iz Ct. 12. 4. 1845. piše: „G-nu Direktoru Tipografije Knjaževstva Srpskoga. Po od duže vremena dao sam *kupiti po Crnoj Gori naše narodne pjesme* i već ih dobro *čislo imam u rukopisu*, kojima sam dodao i od pečatanih one o Karađorđiju. Ja sam namjeravao ove pjesne dati pečatati u Lajpcigu, gdje bi po mojoj želji mogle izići u velikoljepnom izdaniju; no počem sad tamo polazi g-n Vuković, *uručitelj ovoga pisma*, a znajući pak da tamošnja tipografija prevashodi sve ostale u kojima se što dosad srpskoga pečatalo i da ima *dobre korektore*, pa zato i *šiljem iste pjesne u rukopisu Vama*, učtivo moleći Vas da biste izvolili dati ih pečatati u 8 u velikom na velin papiru i ukrasiti ih obrazom besmrtnog Karađorđa.

Rado bih da to djelo ugleda svijet *koliko pre* i što prije može biti, i nadam se da će ono iz te tipografije takovo izaći da će se moći usporediti s najljepšima evropejskima izdanijama.

Ako bi se *tamo našao kakav izdavatelj* koji bi *o svom trošku htjeo pečatati te pjesme*, to bi mi milo bilo i kupio bih ja za mene 100 komada. Ne bude li toga, a ono neka se pečata o mom trošku, koji će Vam biti *plaćen sredstvom g-na Vase Vasiljevića*, zemunskoga trgovca, pa kad budu gotove, izvolite meni poslati 200 egzemplara, a što će se činiti s ostalijema egzemplarima o tome ćete se razgovarati s pretpomenutijem g-m Vukovićem, koji će i usmeno imati čest *preporučiti Vam za krasotu izdanija*.

Na kraju rukopisa u oglavljeniju stavljene su pjesne u red i po ovom redu molim pokorno, blagovolite dati naredbu da se i pjesne jedna za drugom pečataju“.³²

³¹ Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Cetinje, 1993, 31.

³² *Celkupna djela Petra II Petrovića, Pisma*.

Iz ovoga jasno slijedi: da je Njegoš po Vukoviću poslao rukopis *Ogledala* 12. 4. 1845. za direktora Srpske knjaževske knigopečatnje u Beogradu Vasiliju Beraru da ga izda on ili neko drugi o svom trošku, a ako to ne bude, onda o Njegoševom trošku, što će isplatiti trgovac iz Zemuna Vasilije (Vaso) Vasiljević, da je Njegoš „naše narodne pjesme“ „sakupljene po Crnoj Gori“ 12. 4. 1845. imao u rukopisu, već pripravljene za štampu i predate u knjigopečatnju, te i da u ovom iscrpnom pismu nigdje ne pominje ni naslov *Ogledalo srpsko* ni posvetu Puškiniu.

To potvrđuje i Njegoševo pismo Vasiliju Vasiljeviću od istog datuma, 12. 4. 1845: „Toga radi obraćam se k Vama sad pismom, moleći Vas ako bi direktor Tipografije Knjaževstva Srpskoga iskao od Vas novaca za pečatnju *naših narodnih pjesama*, koje sad šiljem u rukopisu, da bi ste izvolili za mene te novce položiti i mene u svoje vrijeme o tome uvjedomiti da ih ja opet Vama s blagodarnošću pošaljem“. Nelogično je da ni u pismu V. Berari a ni V. Vasiljeviću nije spomenuo naslov svojega upućenog rukopisa kao *Ogledalo srpsko*, ako mu je stvarno bio dao takav naslov, ko što je, videli smo, stalno u prepisci sa Simom Milutinovićem naslovio i imentovao *Luču mikrokozma*. Vasilije Vasiljević je za Njegoša imao ulogu posrednika za plaćanje troškova „naših narodnih pjesama“, odnosno *Ogledala gorskog* i u svezi s troškovima da potvrdi Njegoševe izjave o izgledu i luksuzu izdanja. Njegoš je upućivao Sima Milutinovića na V. Vasiljevića radi uzimanja novca kod njega za potrebe štampanja *Luče mikrokozma* (vinjeta i sl). Njegoš je, kako se ne baš posigurno tvrdi, Simu povjerio štampanje, korekturu i izdavanje *Luče*, njegovo najomiljenije djelo, pa se ne vide razlozi zašto ne bi i za pečatnju *Ogledala gorskog*. Najvjerojatnije što je smatrao da za *Ogledalo* neće biti problema za dobijane cenzure, a zazirao je od mogućnosti da mu je ospori crkvena hijerarhija u Ministarstvu prosvjete, kojoj se Njegoš već bio zamjerio davanjem recenzije za prijevod *Svetog*

pisma na narodnom jeziku Vuka St. Karadžića, ali i zbog Njegoševog slobodoumnog i specifičnog shvatanja religije i boga u *Luči Mikrokozma*.³³

S obirom na sve prijetljivo rečeno, posebno da nema ničesovog pismenog traga da je Njegoš posvetio *Posvetu* u Luči Simu Milutinović ni *Posvetu* u *Ogledalu* Puškinu nije isključena mogućnost da prvotno u manuskriptima ova dva djela nije bilo nikakve posvete već da je to smutio Simo sa svojijem saradnicima.

Pošto je Simo Milutinović, nakon što je pred Njegoševom početkom pobjegao iz Cetinja i Crne Gore, nekoliko puta dolazio na Cetinje kod Njegoša, po diplomatskim potrebama kneza Miloša Obrenovića, i Njegošu dostavljao povjerljivu kopiju sultanovog fermana da mu se Crna Gora pokori, donosilac rukopisa je stupio u vezu i sa Simom da *posreduje* u štampanju tog rukopisa. Kako sam Njegoš kaže, *Luča* je pisana „u četiri prve neđelje časnoga i velikoga posta“ (10. 3-7. 4. 1845), a u pismu Simu Milutinoviću iz Cetinja 25. juna 1845. navodi da je *Luču* „sastavio prve neđelje prošloga časnog i velikog posta“, znači od 10. 3. do 17. 3. iste godine. *Ogledalo* je već bilo napisano i poslato u rukopisu 5 dana nakon završetka *Luče* 12. 4. 1845. Oba rukopisa su već bila napisana u prvoj polovini aprila 1845. i u isto vrijeme rukopisi su bili u istoj štampariji sa kojima je bio upoznat Simo Milutinović. Živko Đurković, ukazuje da je Njegoš, nakon što je završio *Luču*, poslao pismo 12. 4. 1845. Simu Milutinoviću (dakle, istog dana kad i V. Vasiljeviću za *Ogledalo*) u kojem ga prvi put oslovljava u uobičajenom njegovom stilu, kao npr. „predragi“. No, to je Njegoš učinio iz dva određena praktična razloga: baš u tom pismu preporučuje Simu

³³ *Celokupna dela Petra I Petrovića Njegoša, Pisma I 1830-1837, Prosveta*, Beograd, 1982. U Beču 9. 10. 1833. Njegoš izdaje Vuku St. Karadžiću Šedodžbu (recenziju) za prijevod Novog zavjeta na srpski jezik, po Vukovoj reformi (narodnom jeziku).

dva mlada Crnogorca koji su pošli na školovanje u Srbiju, među kojima je i njegov sestrić Stevan Perović Cuca; drugi razlog je što je planirao da u Beogradu objavi dva svoja djela *Ogledalo* i *Luču*, pa će mu Simo biti od koristi pri njihovom štampanju, kao sekretar prosvjete u Beogradu, a računao je i na druge Simove mogućnosti, s obzirom da je baš u tom vaktu (od 1845-1947) napredovao, a računao je i na cenzuru za njegovu *Luču*. Dr Živku Đurkoviću je već i oslovljavanje „Predragi Milutinoviću“ dovoljan dokaz da razvija tvrdnje o izvanrednim i iskrenim odnosima među ova dva pjesnika. Đurković navodi da je Njegoš „*Luču* dostavio Sarajliji na štampanje“³⁴ i da je „Simo vršio korekturu i štampao *Luču mikrokozma*“.³⁵ Poziva se na Njegoševo „pismo od 24. juna 1845, kojim je popraćen rukopis“, upućuje mu rukopis i zahvaljuje se Simu za trud koji je Sarajlija uložio oko štampanja *Luče*³⁶. No, u tom pismu, nakon što je Sima ljubazno oslovio, Njegoš doslovno kaže: „Evo k čemu vodi ovo, da ne zamećem: pošiljem ti moje malo djelce *Luču mikrokozma*, mnogom *sastavljenu prve nedjelje prošloga časnog i velikoga posta*. Ovijem te djelcem utvrđujem i molim *da mi ga daš napečatati* u tamošnju divnu pečatnju, da mi izvoliš *korektorom* istoga biti, na lijepu kartu da se pečata, da ga u početku ukrasiš kakvim visokim idealnim vinjetom; nek bude u *oktavu napečatano*, po *dvadeset stihova na svakojemu obrascu*; egzemplara nek se napečata 300 ili koliko ti drago. Troškove za pečatnju, ako možeš sam dati dok ti ih pošljem, dobro; ako li ti opstojateljstva ne dopuštaju samome ih dati, a ti

³⁴ Živko Đurković, *Sarajlija i Njegoš*, „Unireks“, Nikšić, 1992, str. 63.

³⁵ Isto, 60.

³⁶ Isto, 60/61. Misli se na pismo i formulaciju u tekstu *O Luči mikrokozma* („*Celokupna Njegoševa djela*“, tom 2) kada je zaključio da je „djelo (*Luča*) ušlo u štampu početkom oktobra 1845“ (isto, 549). Međutim, ovo ne znači ujedno i da je *Luča* bila početa da se štampa, nego više znači Njegoševo očekivanje i Simovo obećavanje.

se obrati gospodinu Vasu Vasiljeviću, velikokupcu zemunskome, da ih za mene položi, i ako mi objaviš koliko je, poslaću mu ih preko Trsta...“.

Prema tome, Njegoš ovđe uopšte ne pominje *Posvetu* Simu Milutinoviću, što bi bilo logično, da je to naumio, odnosno da je već bila sačinjena u *Luči*, koja je već bila završena „prve neđelje prošloga časnog i velikog posta“, znači, već 17. 3. 1845, a ne „1. maja 1845“, kako piše u štampanoj formi. Ovo tim prije što je smatrao da će ga Simo zadužiti radom i brigom za posredništvo u bržem i ljepšem štampanju *Luče*. Nije Njegoš povjerio Simi ukupno izdavanje *Luče*, već samo *posredništvo* da je preda u štampariju, da mu bude korektor i da vodi brigu o njezinom ukrašavanju (lijepom izgledu) prema uslovima koje mu je odredio. Ni jednom riječju ne spominje mu *Ogledalo* koje je već bilo poslato u štampariju.

Njegoš mu se 10. 7, 9. 8, 7. 10 i 23. 12. 1845. obraća pismima radi požurivanja štampanja *Luče*. To znači da nije bila štampana u 1845, kako stoji na prvom izdanju, i kako bez osnova tvrdi Dušan Vuksan,³⁷ no se to oteglo i dalje (bez obzira što formalno stoji na njoj godina izdanja 1845, kako je to Njegoš stavio i očekivao).³⁸ Pozivajući se na Njegoševa pisma, Đurković tvrdi da je Njegoš „stalno insistirao da se *Luča* što prije štampa (*pošto se štampanje oteglo dvije godine*)“, a u pismu od 30. maja 1846. Njegoš mu se pravda za taj svoj „potrk“, češće požurivanje štampanja *Luče*.³⁹

³⁷ Dušan Vuksan, *Prepiska Petrovića – Njegoša sa našim književnicima – Vladika Rade i Simo Milutinović, Zapisi*, oktobar 1927, str. 241

³⁸ Pisac štiva *O luči mikrokozma* u tomu 2. *Cjelokupnih djela P.P.Njegoša*, str. 549 navodi: „Iz prepiske Njegoševe sa Simom Milutinovićem, objavljene u *Zapisima* (okt. 1927m str. 241-246) vidi se da je djelo ušlo u štampu početkom oktobra 1845“. U objavljenim Njegoševim pismima i korespondenciji u tri toma u istim *Cjelokupnim djelima Njegoša* nijesam mogao pronaći potvrdu za ovakvu tvrdnju.

³⁹ Isto, 66, a pismo u navedenim *Pismima* III, 306.

Znači, pismo datira godinu dana od kada je rukopis završen i poslan u štampariju, a još nije bilo završeno štampanje. Tada je, kako tvrdi V. Latković, već bilo odštampano *Ogledalo* („početkom 1846“, koje Ž. Đurković ne spominje, kao da i ne postoji, u studiji o *Sarajliji i Njegošu*). Ovo dolazi u koliziju sa prijetnom činjenicom da je Njegoš 24. 6. 1845. poslao Simu Milutinoviću propratno pismo uz rukopis, a *Luča* je navodno objavljena 1845, pa je to protivrječno sa podatkom da se „štampanje otešlo dvije godine“, jer ako je tačna ta konstatacija, onda bi *Luča* izljudila tek 1847. To znači istovremeno sa ili poslije *Gorskog vijenca* „u Beču na novo ljeto 1847“. To znači da je Njegoš bio posve razočaran i iznevjeren odugovlačenjem štampanja ili nedostavljanjem primjeraka štampane *Luče*, da je odustao da štampa svoj *Gorski vijenac* u Beogradu i povjerio ga Beču, uz njegovo prisustvo i kakvu-takvu kontrolu. Ako je Njegoš uputio Simu rukopis s pismom za štampanje *Luče* 24. 6. 1845, a *Luča* izašla te iste godine, onda Njegoš nije imao potrebe da mu dosađuje požurivanjem. U tom vremenu se u istoj štamparni nalazilo i Njegoševo *Ogledalo* (već prvom pol. aprila 1845), pa ove protivrječnosti čine i *crnu rupu* ovoga problema, kojim se ukriva Simovo preinačenje i krivotvorenje *Luče* i *Ogledala*, posebno toliko odlaganje štampanja *Luče* ili, kako je i sam Njegoš primijetio, *njezino nedostavljanje*. I to bača velju i osnovanu sumnju da je izvršena i rečena *zamjena posveta u njima* ili vjerovatnije čak samo jedne Puškinu za *Luču*, koju je Simo prebačio u *Ogledalo*, a sam skovao sebi posvetu u *Luči*. To je mogao da učini i kao od Njegoša ovlašćeni *korektor* i kao uticajni sekretar u prosvjeti, drugi cenzor, a naročito kao dio Garašaninove agenturne mreže i veza sa srpskom vlašću. Ipak se iznova mora postaviti temeljno pitanje: zašto i iz kojih verifikovanih i razumnih razloga je toliko odugovlačeno štampanje Njegoševe *Luče* i zašto se toliko odugovlačilo da mu se saopšti da je ona štampana i da mu se ne dostavlja. Dasadašnji razlozi,

naročito oni koje navodi Ž. Đurković, su nejasni, neodgovarajući, protivječni.

Evo kako teče slijed Njegoševih pisama i reagovanja. Na Simov zahtjev da mu novčano pomogne za opstanak njegove kupljene pivare i teških uslova života, Njegoš mu odgovara iz Cetinja 10. jula 1845: „Ljubezni Simo, zdravstvuj sa svijema tvojijema. Primio sam tvoje drago pismo od 19. prošastoga junija. Međer si ti zaboravio naše stanje kršno i položnije teke išteš novaca na zajam onđe će ih nikada bilo nije i će im se suhe i prazne gore i kad ih se štogod dobije ne dadu ni obrati. Ti išteš novaca u zajam za tvoju pivaru, a ja bi ih sutra iska u zajam da imam će za hiljadu neophodnosti narodnijeh. Ja sam se do danas pitao slatkom mišlju da si se ti na taj konat kolkogođ uspokojio, a koliko je moju dušu danas uznemirilo kada sam razumio kritičesko položnije tvojih familijarnih stvarih. Ja bih ti nešto i pomogao po slabom mogućstvu mome u otkošeniju toga, ali moja bi pomoć malena bila sprama tvojega iskanja, i unaprijed ona zavisi od tebe ako bi ti mogla štogod popraviti tvoje stanje familijarano. Vospitanik je svojemu učitelju mnogo dužan, nego je dosita i priznateljnome vospitaniku veoma teško kad ne može sasvijem udovletvoriti želji svojega učitelja“.⁴⁰ Da je Njegoš bio Simu naumio onakvu posvetu u *Luči* i da mu je to bio uopšte naslutio, ne bi se toliko pravdao da mu je dužnik zbog učiteljevanja. Zar mu je malo bila takva posveta da bi mu se zahvalio za trud oko štampanja i za „učiteljevanje“. Njegoš mu s pravom ukazuje da se „pitao slatkom mišlju“ da se Simo u Beogradu konačno „uspokojio“, jer je imao službu, i više važnih funkcija, kako sam istakao u njegovoj biografiji u *Uvodu* ove knjige, pa je i zbog tog njegovog položaja i dostavio Simu rukopis *Luče*. Iz docnijeg pisma od 30. maja 1846. vidi se da mu je Njegoš adresovao pismo na „gдинu sekretaru Ministarstva prosvjete Simeonu Milutinoviću u Beograd“ (koje ima poštanski

⁴⁰ Isto, *Pisma* III, pod brojem 318, str. 238.

žig da je primljeno 21. juna), kako bi mu i tijekom dostavio do znanja da je na značajnoj funkciji u Beogradu. Ustvari, Simo je „namirisao“ novac kod Njegoša iz pisama i posrednika za štampanje *Ogledala gorskog* (Vukovića, V. Vasiljevića, V. Berara), pa je smislio ne samo da mu novac izvuče no i da situaciju oko štampanja *Luče* što više zakomplikuje, zamrsi da tobože ima i drugih „opravdanja“ za odugovlačenje štampanja *Luče* i njezinoga dostavljanja Njegošu. Sve to da (i) pizmatično posvetu Puškinu okrene u svoju korist i da se preko Njegoša ovjekovječi. U tom i sljedećem kontekstu dobijaju sasvim drugu konotaciju hvalospjsjevi Simu Milutinoviću od strane Ž. Đurkovića u studiji *Sarajlija i Njgoš*, ali i kod drugih spisatelja. Biografski podaci zборе da je Simo 1847. „zapao zbog dugova u krajnju nemaštinu“, a ne 1845. kada je Njegošu tražio novac.

Zbog prikazanoga teškog stanja u familiji, u kojoj je bio smješten i Njegošev sestrić, Vladika crnogorski mu odgovara iz Cetinja 19. avgusta 1845: „Mnogopočitajemi moj gospodine Milutinoviću. Eto Vama od Vašega učenika *na dar* 200 f. (forinta), petite ambasade, petit table.⁴¹ *Luču mikrokozma* izvolite dati pečatati 500 komada i za ovo izvolite uzeti od g. V. Vasiljevića f. 88. Pošto se napečata, izvolite mi poslati 100 egzemplara, a ono 400 g-nu Vasiljeviću, ako može neka ih proda. Ako li se ne mogu prodati, a ono neka raspolaže s njima kako oće, makar ako će ih na žrtvu mišima i moljcima dati. Samo udostojite se *Vi* biti *korektorom* toga djelca, jer ja mislim da me *Vi* najbolje razumijete.“⁴² Ovđe se Simo ovlašćuje samo za *korekturu* Njegoševe *Luče*, ukrašavanje, vinjeta i *drugo se uopšte više i ne spominje*, pa ni njegova bilo kakava ni onako objavljena Posveta. Mora da je Njegoš bio jako ljut i razočaran u Sima Milutinovića, kada je ovako pisao o svom najmilijem djel(c)u

⁴¹ „Mala ambasada, mali komad“.

⁴² Isto, Pisma III, pod br. 334, str. 251.

Luči: da mu pošlju samo 100 komada, a ostalo kako god (h)oće, pa i miševima i moljcima. Ako je Njegoš u manuskriptu bio posvetio Simu *Luču*, bilo bi prirodnije da Sima zamoli i da mu ponudi na dar preostale primjerke *Luče* ili da ga zamoli, kao zainteresovanog, da ih on proda, ali o tome nema ni riječi, ni pomena. U ovom kontekstu sasvijem će drugačije odzvanjati i hvalospjev Simu od strane Ž. Đurkovića i ostalih.

U pismu Njegošu od 22. 9. 1845. iz Beograda Simo se zahvaljuje na „poslatih mi dvjesta forinti banknote“, iako mu to u njegovoj teškoj situaciji ne može pomoći („ta kanoti ni plješivu kapicu“), „nego bi još bolje samo tad’, kad bi mi barem za jednu godinu dana po toliko mjesečno Bog i Sreća odnekud nadavala“. Ujedno Simo u tom pismu obavještava Njegoša da mu je baš tada „stigao iz Pešte i predračun za vinjet na *Luči Mikrokozma*“, „a ovo dana počinje se ovde ista knjiga štampati, što je nije mogla tipografija prije primiti, zbog svoji osobiti djela“. Znači, Simo ističe da je tada počelo štampanje *Luče*, iako se iz njihove korespondencije i drugih podataka vidi da nije ni mnogo docnije štampana, prije svega, zato što Njegoš i 30. maja 1846. negoduje kod Sima što *Luča* još nije štampana ili je njemu ne šalje. Simo će dalje da pravda odugovlače štampanja *Luče* problemom izrade i dobijanja vinjete za tu knjigu na koricama.

Interesantno je kako se i povjerenik srpske vlade u Crnoj Gori za nauku i arhivalije Dušan Vuksan uključuje u mistifikaciju i pokrivanje Simovog odugovlačenja štampanja *Luče*: „U svemu sačuvana su četiri Vladičina i dva Simina pisma od jula 1847. do januara 1846“. Ovi drugi datum se odnosi na Njegoševo pismo Simu koje Vuksan na zaglavlju datira „30. januara 1846“, a ustvari je 30. maj 1846, kako na dnu stoji i u Vuksanovom objavljenom pismu. Dalje nastavlja: „Uglavnom sva ova prepiska vodila se oko štampanja *Luče Mikrokozma* i vinjete za naslovni list...Vidi se (iz korespondencije – p. n.) i kako su bile *slabe saobraćajne prilike*, jer je *Luča* izašla iz štampe u toku

1845. godine, a Vladika krajem maja 1846. nije zna da je štampana”.⁴³ D. Vuksan tvrdi da je *Luča* štampana 1845. samo na osnovu toga što tako stoji na njezinom štampanom izdanju, iako je u tome izuzetak među svima koji su se bavili tim pitanjem. Uostalom, kako ćemo unaprijed vidjeti, i sam Simo objavljuje 5. jula 1846 da je *Luča* tek tada izašla iz štampe. Vuksan navodi samo četiri Njegoševa pisma Simu i dva Simova Njegošu, iako je ta korespondencija bila obimnija i duža; ne navodi ni pismo kojim je Njegoš poslao Simu *Luču* za štampanje, niti one imperativne uzuse po kojima se *Luča* treba štampati, a koje sam naveo kao ključalni formalni precizni razlog za tvrdnju da je Simo krivotvorio Posvetu *Luče*.

Da je Njegoš naslutio da Simo petlja u vezi sa štampanjem *Luče*, bilo zbog novca i(li) odugovlačenja, vidi se iz Njegovoga pisma Simu Milutinoviću iz Cetinja 7. oktobra 1845: „Ljubazni moj Milutinoviću, između tolikih raznih vinjeta koji se u tamošnjoj tipografiji nahode *znam zacijlo da ih ima* i takovih koji bi bili udesni za *Luču Mikrokozma*. Dakle, izlišno je bilo u Peštu naručivati drugi, pa ako se Perlaski ne može nikako otkazati ta narudžbina, a ono prije nego što se počne raditi vinjet, rad sam da mi ga naprijed opišeš, a *najradiji bio bih da se ne ispusuje iz Pešte*. Ovim načinom najvoljenije odgovarajući na tvoje pismo od 22. prošloga septeb. pozdravljajući tebe i sve tvoje i naše mlade Crnogorce, ostajem svagda...”⁴⁴ Za Sima je novi pseudorazlog, odnosno izgovor što se štampanje *Luče* odugovlači i to da je vinjetu naručio iz Pešte koja kasni i koju treba platiti. Navedeni Njegoševi razlozi i upućivanje na štampanje u Beogradu ubjedljivo poriču razloge opravdanja Sima od strane Ž. Đurkovića i ostalih.

⁴³ Dušan Vuksan, „Prepiska Petrovića – Njegoša sa našim književnicima – Vladika Rade i Simo Milutinović“, *Zapisi*, oktobar 1927, str. 241-246.

⁴⁴ Pisma III, pod br. br. 350, str. 263.

Iako je Njegoš u pismu Simu Milutinoviću od 24. juna 1845. jasno naveo sve uzuse po kojim se *Luča* treba štampati „na lije-poj karti“ i da mu se „u početku ukrasiš kakvim *visokim idealnim vinjetom*“ koji u beogradskoj štampariji postoji, znači, *apstraktnim ukrasom*, što vinjeta i znači, Simo mu (u svom ore-olu svesrpsstva i posrbičenja Crnogoraca i Njegoša) u pismu od 17. novembra 1845. (po Vuksanu navedenom pismu) nadugo izlaže svoju ideju veoma sadržajno konkretizovanu i deskrip-tivnu „vinjetu“ za korice: „U vrhu lista izrezano je veliko zdani-je i to jednospratno – ebenirdig – na tome su devetoro vratih dvokrilnije, i sva otvorena širom, a nad svakoje vrata gornjem pragu napisan je simvol po jedne od devet muzah. Iznad otoga zdanija u zraku izobražena je lira, iz koje samoizravne zvuci na sve strane kao zraci vidino razastiru se u prostor; ispod ove pak u polukružiju izrezan je ovaj stih: *'Hod'te i vi u hram svijeta Srbi!'*. No na što je zdanije? Evo na što: Dolje ispod istoga zdanija polje je, iliti čistina, raznimi travami i drvljem i šumirjem đešto snabđeveni, uz to polje širom idu i vrve k zdani-ju onome djeca različenog uzrasta s knjigama i sveskama pod pazuhom svako i tamo u zdanije onoga vrata svaka ulazi po neko – *haljinice su na djeci srbske, kako i opančići*. – To ti je sad cijeli vinjet...“⁴⁵

Ne samo da je ovim opisom Simo nastavio učiteljsko posr-bičenje Njegoša i njegove bogoslovsko-filozofske *Luče*, nego je teško objasniti da je Njegoš odobrio *baš ovako opisano* vinjetu.

U nastavku ovoga pisma Simo ističe da je *ideja* vinjete njego-va originalna i da je ona sama njegovo originalno *djelo* koje je Perlaske njemu posvetio. D. Vuksan ovđe dva puta navođenu jasno napisanu riječ *matičan* (u smislu *izvoran*) koja se odnosi na ideju i djelo vinjete ispisuje dva puta kao *mitičan* (valjda *mističan*), čime u ovoj rečenici stvara nejasnost, dvosmislenost

⁴⁵ Isto, str. 244.

i zbrku iako u uvodu objavljene prepiske Njegoša i Sima navodi: „Iz prepiske vidi se, da je vinjeta *Simino delo*“ (izvorno, originalno). Riječ *matičan* u značenju originalan upotrebljava Simo u svom oglasu za prodaju *Luče* u knjižari Ludviga Vinklera, knjigovesca blizu Varoš-kapije u Beogradu i navodi: „Što je važno predmetom *matično*, t. j. načalno, ili *originalno* u Srbstvu.“⁴⁶

Ovo pismo, koje je objavio D. Vuksan, postoji u arhivi Muzeja Cetinje u fascikli 124, ali ne samo da nema arhivske oznake Njegoševe arhive⁴⁷ nego nije zavedeno ni u „*ishodjajšči žurnalu*“ za period 1839-1847,⁴⁸ a uz to je veoma sumnjiva izvornost (originalnost) Simovoga rukopisa tog pisma u odnosu na druga njegova pisma, naročito onoga iz kopije, preinačenoga prepisa testa-menta Petra I. Zbog toga, kao i zbog rečenog opisa same sporne vinjete, opravdano se može sumnjati da je to naknadno p(r)otureno pismo sa drugačijom sadržinom umjesto prvobitnoga Simovog pisma upućenog iz Beograda Njegošu 17. novembra 1845. To zahtijeva ozbiljniju ekspertizu bez koje se ovo pismo ne može koristiti kao autentična i provjerljiva arhivalija.

Vinjeta je Simu bila samo izgovor za odugovlačenje štampanja *Luče* i dostavljanja iste Njegošu, jer se iz korespondencije vidi da mu je Njegoš ne samo dao „na dar“ 200 forinti, nego i da je Simo više puta bio od Njegoša upućivan na rješavanje problema plaćanja vinjete naručene iz Pešte kod litografa Perlaskua, što Simo nije ispoštovao, a ipak je na kraju *Luča* objavljena bez nje.

⁴⁶ U *Srpskim novinama*, br. 53 od 17. jula (preštampan u *Zapisima*, nov. 1927, str. 315-316.

⁴⁷ Kao npr. pismo od 10. 1. 1845 sa oznakom br. 72/1845 ili od 12. 1. 1845 sa oznakom na dnu N 3 ili od 15. 1. 1845 sa br. 70/1845 i druga.

⁴⁸ Knjiga registrovanja akata koju je Njegoš uveo kao arhivsku obavezu, nastavljajući time „zapisnu knjigu“ Petra I Svetog.

U istom pismo, koje objavljuje D. Vuksan, uobičajeno bez pozivanja na izvornik, Simo zamršeno i otežavajuće traži mijenjanje Njegoševog prijedlognog rješenja pitanja plaćanja vinjete: „Vinjet je izrađen u petstotina eksemplara. Stoji u Pešti kod Perlaske čekajući da se otkupe, pak da odma pošlju se amo u svoju knjigu, koja će najdalje do novog ljeta ovdje gotova biti... Ja još više ništa niti mogu niti sam dužan činiti, do Vas opet zamoliti, da ne premjeno i neotložno Vi otuda pišete i pošljete uprav na Prelasku novce i rečeni vinjet, s tim, da ga on odma kroza Zemun čez V. Vasiljevića ovamo isprati; k tomu i meni molim da ostavite jednu barem stotinu eksemplara (plara) ove knjige *Luča Mikrokozma* na moje raspoloženje... Ako li izvolite, da se ista knjiga skorije raspača, i da svoj sav trošak odma i što skorije zaklopi i podmiri, to izvolite Vi preko Vaše stotine egzemplara na ostale četiri stotine meni slobodno rukovanje š njima ostaviti, pak ne imajate Vi ništa o njoj više brige ni muke ni troška. Sve bi se izvadilo na nju potrošeno“.

Viđevši da ga je Simo doveo pred svršen čin i time što ga odjednom direktno i prevrtljivo lično upućuje na Prelasku u Pešti mimo prijedlognog upućivanja da riješi taj problem sam, i da mu ne daje pravi razlog za odugovlačenje štampanja *Luče*, Njegoš opet iz Cetinja 23. decembra 1845. s neskrivenom ljutnjom odgovara Simu Milutinoviću: „Meni predragi Simo, viđu iz tvogjeg opisanija da je vinjet koji si u Pešti naručio za *Luču mikrokozma* dosta dobar. Dakle, pribavi ga odma, a novce što za nj ustrebaju, zaišti od našeg opšteg prijatelja g-na Vasiljevića, kojemu ću ja skorijem vremenom to isplatiti. Kad *Luča* bude napечатana pošlji mi od nje 100 egzemplara i uputi ih u Trijst...te će mi tako doći pouzdano. A s ostalijem egzemplarima čini što hoćeš: *na čast ti ih*“.⁴⁹ Zna se što ova potonja formulacija „na čast ti ih“ (ili „neka su ti na čast“) znači kad je Crnogorac izreče.

⁴⁹ Isto, broj 376, str. 277/8.

Da je Njegoš bio ne samo nestrpljiv i ljut, no i neobaviješten o stanju štampanja *Luče*, šedoči i njegovo pismo Simu Milutinoviću iz Cetinja 30. maja 1846: „Predragi moj Simo, Pošto sam u tvom pismu od 17. noemvr. pr. god. pročitao opis vinjete za *Luču mikrokozma*, odgovorio sam ti 23. dec. iste godine da na moj račun zaišteš od g-na Vasilija Vasiljevića f. 55, pa da s njima isplatiš u Pešti naručeni vinjet, i držim da ćeš biti tako učinio. Ja sam se nadao, a po tvome obećanju, da će *Luča* iz pečatnje izići još *početkom ove godine*, no evo brzo i po godine *preko roka* a nje, *barem ovamo*, još nema. Vpročem, *može biti da je ona i davno štampana, pa ja još ne znam*. A može biti da ti poslovi tvoje dužnosti ne dopuštaju oko nje u pečatnji nastojati, pa da *leži i sad u rukopisu*. No bilo jedno ili drugo, za *čudo mi je kako mi u toliko vremena ne javi što za nju*. Dakle, *ako je štampana*, pošalji mi 100 egzemplara na Trijeste preko g-na Mihaila Vučetića. Ako li još čama u rukopisu, a ono *predaj je g-nu inšpetoru tamošnje tipografije s molbom od moje strane da je on dade štampati*, a ti mu za pečatanje i za vinjet trošak plati“.

Njegoš ovđe pogade u samo središte problema: Simovo izgovorno i neopravdano odlaganje štampanja ili pak dostavljanja mu *Luče*, budući da mu ponavlja što mu je rekao u prijethodnom pismu. Izgleda da se (i) ovog puta Simo izvlačio vinjetom i plaćanjem za njenu izradu u Pešti, umjesto u Beogradu. Posebno ga ljuti što mora da ponavlja što mu je već pisao da novac za vinjetu i štampanje podigne od Vasiljevića, kojemu će Njegoš naknaditi te troškove, a sada ga Simo obavezuje da to on uradi i neposredno pošalje novac za vinjetu u Peštu. Njegoš otvoreno sumnja i prigovara: *može biti da je ona i davno štampana, pa ja još ne znam*, kao da sluti da za to postoji neki važni razlog; koji je zaista i postojao, a to je Simovo krivotvorenje *Posvete u Luči*, pa su se nalazili razni lažni razlozi za odugovlačenje štampanja i dostavljanja *Luče*. Čak i da je Simo bio zauzet nekim svojim poslima, mogao je, po autorovim uputstvima, predati da se

rukopis štampa i platiti za štampanje. Dr Ž. Đurković opravdava ovu Simovu taktiku time da je duže bio u Rusiji, ali kao što je istaknuto u *Uvodu* ove knjige, Simo je bio u Rusiji tek u drugoj polovini 1847, a ova i ostala pisma su još iz 1846, dakle, iz vaktaka kada je Simo znatno napredovao u službi, imao moć i vlast, novac (izgradio je svoju kuću i pivaru). Na drugoj strani, to je za Njegoša teški vakat pritiska Osman-paše Skopljaka, skadarskog vezira, koji je otimao pogranične oblasti i u izuzetno sušnoj i nerodnoj godini, crnogorske siromaštine, pojačavao islamizaciju, podmićivao Crnogorce iz pojedinih pograničnih plemena da se od Vladike odmeću i stave u službu turske vojske. Da Đurkovićevo pravdanje Sima nema osnova potvrđuje i činjenica da je Simo, nakon povratka iz Rusije, kada se i razbolio, krajem 1847, ipak uspio da pripremi i štampa *Umotvorine* Toma Milinovića.⁵⁰ U ovom pismu Njegoš očitio izoštava Simov odnos prema štampanju *Luče*: ili je *Luča* već i štampana, ali da do njega ne dolazi, ili još nije ni predata u štampu. Izražava sumnju da je Simo od njega ukriva, ali i ne naslućuje razlog takvog odnosa.

Na prijethodno rečeno bača posebno svjetlo tvrdnja autora naslova *O Luči mikrokozma* u tomu 2. *Cjelokupnih djela P. P. Njegoša* i otvara nove probleme i činjenice: „Njegoš nije bio dobio ni jedan primjerak (*Luče*) na dan 11. juna 1846, kada ponovo traži od Sime da mu pošalje 100 primjeraka. Iz jednog oglasa Ludviga Vinklera, knjigovesca blizu Varoš-kapije, u Srpskim novinama, br. 53 od 17. jula (preštampan u *Zapisima*,

⁵⁰ Vidi o tome u uvodu ove knjige. To je oni isti Toma Milinović na čiju je riječ Trifun Đukić zasnovao tzv. nauku o autorstvu pjesama Petra I. On je vrlo sumnjiva i neodređena osoba tršćanskog agenturnog kružoka. Čas se javlja kao Tomo Milinović, a po potrebi čas kao V. Milinović, a mrsi se opet sa nekim „sada And. Stojkovićem“, koji se javlja kao posrednik i u objavljivanju i krivotvorenju Njegoševoga *Šćepana Maloga*.

nov. 1927, str. 315-316), koji je, sudeći po stilu, *napisao Sima Milutinović*, vidi se da je *doštampavanje* 'Luče' ili bar njene naslovne strane i korica, zakasnilo po godine zbog čekanja na vinjetu, *koja nije nikako ni došla*".⁵¹ Ovđe se navodi: da je Simo pisao ovi *oglas*, da je knjiga doštampavana ili bar njene naslovne strane i korice, da je odugovlačeno štampanje *Luče* zbog čekanja na vinjetu, koja *nikada nije ni došla*, ali se ispušta iz istog oglasa da je tada *Luča* izašla iz štampe i da se prodaje u knjižari na određenoj adresi.

Pored ove interpretacije tog oglasa, navodim i sam taj oglas iz *Bilješke* pod nepoznatim autorom T. u *Zapisima*, koji ga citira „da bi stvar oko štampanja *Luče* i njezine vinjete bila nešto jasnija“: „Stihotvorenina Gospodina i Gospodara Crnogorskoga i Brđanskoga, pod nazivanim *Luča Mikrokozma*, t. j. luča maloga svijeta *sada je izišla iz pečatnje*, počem je od pol godine dana gotova uzalud na svoj vinjet čekala, i brez kojega, po protivnim obстојateljstvama, i danas mora izaći, što je važno predmetom imatično, t. j. načalno, ili originalno u Srbstvu, a drugo i tijem, što je od izvestno velikoga talenta proizvod. - Prodaje se u Beogradu vrlo priličnom cenom u knjigoprodavnici Ludviga Vinklera, knjigovesca blizu Varoš-kapije“.

Kao što se vidi, ovo nije oglas Ludviga Vinklera, kako navodi autor teksta *O Luči mikrokozma* u tomu 2, *Cjelokupnih Njegoševih djela* i spisatelj T. pod *Bilješke* u *Zapisima*, nego je nesumnjivo (i po stilu i po sadržini) oglas Sima Milutinovića za prodaju *Luče mikrokozma* koja se može kupiti na navedenu adresu knjižare Ludviga Vinklera. U protivnom, knjižara Ludviga Vinklera nema ničesove osnove da u oglasu za prodaju *Luče* navodi razloge odugovlačenja štampanja i kašnjenja ove knjige, što je Simu bilo potrebno da i time „pokrije“ lažni razlog za odugovlačenje štampanja i dostavljanja knjige Njegošu.

⁵¹ Tom 2 *Cjelokupnih Njegoševih djela*, isto, 549/550.

Umjesto da obavijesti Njegoša o izlasku *Luče*, njenoj uspješno obećanoj prodaji da bi se namirili troškovi štampanja i da mu *Luču* dostavi na ugovoreni način, Simo istu prodaje u Beogradu „za svoj račun“, kamuflirajući se iza knjigoprodavnice knjigovesca Ludviga Vinklera, kao da se njoj trebaju namiriti računi za štampanje. Tijem je Simo i po četvrti put prevario („zavrnuo“) Njegoša za novac: prvi put za navodnu pozajmicu (koju mu je Njegoš dao „na dar“ u visini više od tri puta cijene štampanja *Luče*),⁵² drugi put za vinjetu (u visini manje za trećinu cijene štampanja djela), treći put od prodaje štampanih 400 primjeraka *Luče* za svoj račun i četvrti put nedostavljanjem Njegošu ni ugovoreni 100 primjeraka knjige no je i njih otuđio.

Sa prijetudno navedenom nespornom i autentičnom Njegoševom korespondencijom, odnosno sa Njegoševim ljutitim pismom Simu iz Cetinja 30. maja 1846. prekida se svaka dalja korespondencija između Njegoša i Sima, bolje reći, svaki dalji trag u postojećim dokumentima o izdavanju *Luče*, Njegoševoj informaciji o tome i dostavljanju mu iste.

Umjesto da dalje prati odugovlačenje štampanja i doštampanja *Luče* i da navede vrijeme njezinoga konačnog štampanja i dostavljanja Njegošu, što ovđe baš prekida, isti pisac naslova *O Luči Mikrokozma* odmah zatijem navodi i ovo: „Još za života Njegoševa, posvetu *Luče* je preštampano s izvjesnim malim izmjenama, i komentarisao Stanko Vraz u *Kolu* za 1847, knj. VI (vidi *Naš jezik*, knj. I, sv. 5-6, str. 191-207)“.⁵³ Ovđe se ističe da je Posveta *Luče* preštampana još za života Njegoševa, što može da znači, odnosno podrazumijeva da sama *Luča* (u cjelini) još nije. Također se ne ukazuje *odakle* je preštampana, je li iz

⁵² Simo nije postupio po Njegoševom upustu da se vinjeta realizuje i podigne preko trgovca Vasilija Vasiljevića, jer je nije ni naručivao, pa ne bi mogao da dođe do novca za navodni trošak vinjete.

⁵³ Isto, 550.

konačno objavljene *Luče* ili iz još nedovršeno štampane („doštampane“) i zašto *samo* njezina *Posveta*. Što znači formulacija da je S. Vraz preštampao *Posvetu Luče* „još za života Njegoševa“, kada nema pismenog traga da je Njegoš s tim bio upoznat i da je imao u rukama. Formulacijom „još za života Njegoševa“ kao da se hoće reći sa „prećutnim saznanjem Njegoševim“, što je dovoljno da se zašenci prisutni problem izvornosti *Posvete* u *Luči*. Tu spisatelj prekida, ostavljajući prazninu, odnosno „crnu rupu“ (koju nemušto podrazumijevaju i zaobilaze i ostali koji pišu o *Luči*, a samim tim i o *Posveti* u njoj) čija se tajna završava upravo ovim prijetnim i ovim navodom: „Rukopis *Luče mikrokozma* je svakako *zanavijek izgubljen*“, što će reći, uništen čim je *zanavijek*, te i to bača svjetlost sumnje na samu izvornost njezine *Posvete*.⁵⁴

Ipak se rečena „crna rupa“ želi naknadno dodatno i vanjski skriti vrlo posrednim nepouzdanim i neubjedljivim argumentima baš i onda kada se konkretno zaobilazi. Na to ukazuje, ali istovremeno to isto čini N. Banašević u tekstu *O izdavanju Luče mikrokozma – s tumačenjem nekih stihova* u kojem ističe da je nesrazmjerno veći broj komentara *Gorskog vijenca* u odnosu na komentare *Luče*, pa ukazuje da je „trebalo baš utvrđivanju teksta *Luče* pokloniti više pažnje, jer je štampanje *Gorskog vijenca* nadgledao lično Njegoš (sačuvan je uz to i autograf prvih 1528 stihova), dok je vođenje brige o prvom izdanju *Luče* Njegoš ostavio svome *ne mnogo pribranom* učitelju Simu Milutinoviću“. ⁵⁵ Podrazumijevajući kao neupitnu samu *Posvetu* u *Luči* Simu Milutinoviću, isti autor zamjera „što se u *Luči* prelazilo, bez komentara, preko nekih stihova čiji, ne samo smisao, nego i tekst može biti doveden u pitanje“. Priznaje i da su štamparske grješke „mogle promaći *rasejanom* Simi

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ N. Banašević, *O izdavanju Luče mikrokozma*, *Naš jezik*, knj. I, sv. 5-6, str. 192.

Milutinoviću“. Insistira „i na najmanje popravake, samo ako su ubjedljive“. ⁵⁶ No, pri tome se ipak zaobilazno i posrednim, kako sam kaže, „uzgrednim“ argumentima primiče tvrdnji da je Njegošu još za života bila poznata *Posveta* u *Luči* i da na nju nije negodovao. Naime, svima „onima koji su se starali da otklone štamparske greške i druge nedostatke prvog izdanja *Luče* ostalo je nepoznato jedno bitno svedočanstvo“ a to je „jedan primjerak *Luče* koji se čuva u bivšoj dvorskoj biblioteci na Cetinju, pa je stoga *možda* pripadao samom Njegošu, a u kome su učinjene izvesne ispravke, većinom sitne, od kojih jedne mastilom, a druge crvenom pisaljkom“. Poziva se na D. Vuksana „koji je prvi, nekako uzgredno skrenuo pažnju na ispravke i sve ih, sem jedne, pobrojao, tvrdi, bez ikakve rezerve, da je to bio lični Njegošev primjerak *Luče*, i da su ispravke učinjene njegovom rukom“. ⁵⁷ Iako N. Banašević ukazuje da ovo Vuksanovo gledište „ni prvo ni drugo nije potpuno sigurno, prihvata da može biti verovatno“ i da je taj ispravljeni primjerak „vrlo moguće odista iz Njegoševe zaostavštine“. Ovo tvrdi iako i sam ukazuje na Vuksanove protivrječnosti i nedostatke. Tvrdi na osnovu toga što „je Vuksan u spisak Njegoševih knjiga uneo sva ona dela, izašla pre pesnikove smrti, koja su se zatekla u bivšoj dvorskoj biblioteci, ne vodeći računa o tome da je neko od tih djela moglo biti i docnije nabavljeno“. Oba autora prihvataju da je taj primjerak *Luče* „iz Njegoševe zaostavštine“, tj. da ga je Njegoš posedovao prije smrti, čime se hoće reći da je *Posvetu* u *Luči* prihvatio kao autentično svoju. Ovo se tvrdi i pored toga što i sam N. Banašević konstatuje da „na njemu nema Njegoševe *signature*“, što zapravo na krucijalan način isključuje njihovu tvrdnju, jer zašto bi taj jedini primjerak bio van urednog Njegoševog signatisanja svojih knjiga. Ni u ovdašnjoj kartoteci

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Dušan Vuksan, *Biblioteka vladike Rada, Cetinje i Crna Gora*, Beograd, 1927, str. 206.

Njegoševe biblioteke u Muzeju na Cetinju nema ni *Luče* ni *Ogledala*, ali u eksponatima Njegoševog muzeja postoji naknadno pribavljeno prvo (Simovo) izdanje *Luče* i tek mnogo docnije izdanje *Ogledala* sa naslovnom koricom srbovanja kao da je „ukrašavao“ sam Simo Milutinović. Zar od 100 eksemplara koji su pripadali Njegošu (a 400 Simu) nema ni jedan u Biblioteci sa Njegoševom signaturom; zar Njegoš nijedan primjerak nije nikome uputio i ostavio trag da je to učinio?!

Uostalom, zašto bi se i tako uzgredno dokazivalo da je Njegoš za života bio upoznat sa Posvetom *Luče*, a nije na to reagovao, kada do sada niko nije ni izrekao sumnju u izvornost te Posvete?! Nema nikakvog pismenog traga o isplati za štampanja *Luče*, niti se više iko poziva na Vasilija (Vasa) Vasiljevića koji je po dogovoru trebao da u tome posreduje svojim novcem. Od kada je Njegoš u pismu od 30. maja 1846. ljutito ustupio Simu 400 primjeraka *Luče* i od rečenog Simovog oglasa za prodaju ove knjige nema nikakve korespondencije među njima. Izgleda da je Simo prodajom knjiga isplatio troškove njezinog štampanja, pa je time smatrao da ne mora Njegošu namirivati ničesove troškove, pa mu ni slati dogovorenih 100 egzemplara!

U svemu prijehtodno navedenom je najbitnije to da se nigđe ni ne spominje *Posveta Simu Milutinoviću* ni za *Luču* ni za *Ogledalo* osim u sumnjivim, krivotvorenim dokumentima. Također se iz *Njegoševe korespondencije* ne može utvrditi kada je zapravo objavljena njegova „*Luča*“, odnosno ne zna se uopšte kada je Njegoš saznao za njezino objavljivanje i je li uopšte saznao do smrti, a to znači i za Simovoga života, jer je Njegoš nigđe ne pominje u korespondenciji u bilo kojem vidu, smislu, značenju i povodu. Izgleda da je Simo dugo odugovlačio štampanje *Luče* i(li) njezino dostavljanje Njegošu, da bi neku tajnu u vezi s njom skrivao od Njegoša, a to je mogla biti samo Simovo krivotvoreno unošenje *Posvete* u *Luču*. Za *Ogledalo* se zna da je izašlo 1846. iz Njegoševoga pisma C.C Uvarovu iz

Beča 1846. u kojem se pominje *Ogledalo srbsko* čija je tri egzemplara poslao na rečenu adresu. U korespondenciji sa Simom Milutinovićem nigđe se ne pominje *Ogledalo*, pa je čudno što ga nije angažovao za njegovo štampanje, odnosno zašto mu za njega nije dao povjerenje za štampanje, ako ga je već imao i dao za *Luču*.

Na gledište da je Njegoš bio živ kad se *Luča* objavila, pa nije odgovarao ni negodovao, može se odgovoriti: prvo, ne zna se kada je i je li uopšte saznao za života za objavljenu *Luču*; drugo, Njegoš je bio živ i kad je izašao iz šampe spjev *Smrt Samil-age Čengića* I. Mažuranića, pa nije ni riječi prozborio na velike polemike i prozivke oko tog djela, kao ni sam Mažuranić; treće, objavljene su za njegovog života i razne pjesme bez njegovog potpisa i rukopisa, pa nije regovao bilo što nije ni znao za njih ili iz drugih razloga, prije svega, što je tijekom dovođen pred svršen čin, pa je bio u tome nemoćan, nije imao vremena da ga na tome gubi, jer je zaista bio prezauzet teškim državičkim, književnim radom, učenjem stranih jezika, prevođenjem, ogromnom korespondencijom, putovanjem, štampanjem knjiga isl, a često mu je bilo i iz poniženja baviti se takvim poslom (među tim pjesmama i ispisima je i ona posmrtnica S. Milutinoviću). Tako je naročito bio doveden pred svršen čin i za *Ogledalo* i *Luču*. Njegoševa djela *Luča*, *Ogledalo*, *Gorski vijenac*, *Šćepan Mali* nastali su jedno za drugim od 1844. u istim teškim okolnostima i uslovima za Crnu Goru, naročito u godini sušnoj, nerodnoj i glađu obhrvatnoj Crnoj Gori, kada Osman-paša Skopljak, skadarski vezir, intenzivira osvajanje pograničnih oblasti, pojačava proces islamizacije i vrbuje Crnogorce da otkazu poslušnost Njegošu i da se bore protiv njegove vlasti.

Na drugoj strani, to je to ujedno vakat punomoćnika srpskog državnog vanjsko-političkog i nacionalnog programa Velike Srbije i ideologije svesrpstva kao južnoslovenstva i već formirane organizovane načertanijevske agenturne mreže.

Također, Njegoš je u tome veoma obziriv s obzirom na njegovo laviranje spram Srbije koja mu je po *Ustavu za propagandu* davala redovnu godišnju pomoć (1.000 dukata) pa je mogao da smatra da je to sve po dogovoru sa Matijom Banom i I. Garašaninom za prihvatanje programa zajedničkog oslobođilačkog ujedinjenja. Uz to, Njegošev katkotrajni državnički, vladličanski i književni rad bio je izuzetno dinamičan, intenzivan i obiman, naročito u diplomatiji i korespondenciji, tako da mu je mnogo što šta izmaklo u vezi sa objavljivanjem njegovih djela. Nije ni imao vremena za zaludnju prepisku i polemiku sa Simom i ostalima. Njegoševo negodovanje bilo je suštano onemogućeno već samim tim što su u Beogradu uništeni izvornici oba djela. Njegoš se nije oglašavao ni povodom objavljivanja Petru I pripisane *Kratke istorije* i Milutinovićeve *Istorije Crne Gore*, ni Medakovićeve *Istorije*. Na Njegoševom *Pustinjaku cetinjskom* je pisalo da je cenzor *Drago Dragović*, što znači „*piši kako ti je drago*“ i potpisuje „*koji mu drago*“, „*koji bilo*“ (u prvom izdanju *Pustinjaka cetinjskog* Njegoš piše „*drago dragović*“, s malim početnim slovima).⁵⁸

⁵⁸ U bilješkama i objašnjenjima toma 2 Pjesme *Celokupnih djela Njegoševih* na str. 460, a na str. 445/6 navodi se da je zbirka pjesama *Pustinjak cetinjski* štampana na Cetinju 1834. Na drugoj strani unutrašnjeg naslovnog lista stoji „Pečatanu u pečatnji slobode crnogorske na Cetinju. Pregledano i dopušteno napečatatata od cenzure Draga Dragovića“. U produžetku daje se objašnjenje: „Ova napomena o 'cenzuri' svakako je šala, koju je objasnio Lj. Nenadović u svojim *Pismima iz Italije*. Na Nenadovićevo pitanje o cetinjskoj 'cenzuri' Njegoš je odgovorio: „To se *Simo* potsmijavao ostalom svijetu, te tako stavio. A Drago Dragović nije ime cenzora, već to znači: piši što ti god drago“ (Lj. Nenadović, *Pisma iz Italije*, Beograd, 1950, izdanje Jugoslovenske knjige, str. 51). Na isti način objašnjava ovu stvar i Vuk Vrčević (*Život Petra II Petrovića Njegoša*, Knjige Matice srpske br. 46, Novi Sad 1914, str. 138)“. Međutim, ovđe se samo previdelo da Simo Milutinović

To je i svojevrsni odgovor na sve to sa prizvukom nemo i, rezignacije i prezrenja da se tome opire. Izraz Njega evoga nezadovoljstva na tampanje *Lu e i Ogleдалa* je i njegova odluka da vi e ne tampa svoja djela u Beogradu, no je *Gorski vijenac*, koji je bio gotov 1846, a objavljen 1847. u Be u (iako nije ni tamo bolje pro ao) i *epan Mali* kojega je predao u Trstu trgovcu And(riji) Stojkovi u 1850, a tampan u Zagrebu 1851.(iako nad njim nije imao kontrolu do smrti). Na vrhu, ve sam prijethodno istakao da je nepoznato je li Njega uop te do ivio da vidi izdanje svoje *Lu e*.

* * *

Već u pismu J. Gagiću iz Cetinja 8. 6. 1831. Njegoš piše: „Bih Vi poslao *Istoriju Crne Gore*, koju je napisao *vrtohlavi* Milutinović, kojem ne znam strva će se nahodi, ali Vi neću poslati priđe mi ne pišete možete li je poslati Vuku Karadžiću da je štampa“.⁵⁹

Iako se ovo može shvatiti kao da je Njegoš prešao peko Simove zavjere, ipak je neosnovana opaska Radovana Lalića (o nepostojanju sukoba između Njegoša i Sima Milutinvića) koji je obradio, bilješke i objašnjenja dao za Njegoševe pjesme⁶⁰ će u povodu Njegoševe pjesme *Sprovod prahu S. Milutinovića* piše: „Njegoš je o svom učitelju uvek govorio s puno poštovanja; vesti o njihovom sukobu nemaju, izgleda, dovoljno osnova“.

nije bio na Cetinju (još manje bio angažovan u izdavanju *Grlice*) 1834. još od 12. 4. 1831. kada je napuštio Crnu Goru pred Njegoševom poćerom zbog uništenja testamenta Petra I i stavljanja na stranu Njegoševe opozicije prilikom izbora za vladiku-gospodara Crne Gore.

⁵⁹ Isto, 4.

⁶⁰ U *Celokupnim delima Petra II Petrovića Njegoša*, isto, 389.

Drugo je pitanje Njegoševa „diplomacija“ što je i nakon rečenoga sukoba sa Simom uspostavljao odnose s njim od potrebe do potrebe, iako mu se nije na dobro vratilo. Već sam naveo da još u toku samoga žestokog sukoba sa Simom Njegoš piše J. Gagiću „pa po svemu tome ja sam ga primio ka da nije ništa prestupio, zašto Vi znate *ja nijesam imao česova učenija, niti sam nimalo svijeta vidio*, pa mišljah da će mi što pomoći u ovu našu žestoku muku“. Ovo i druga Njegoševa priznanja da nije dovoljno upućen u pravopis primoravaće ga da svoja djela prilikom knjigopečatanja prepušta drugima na „korekturu“ uz veliki rizik, što je i bilo teško zloupotrebjavano, naročito od strane Sima Milutinovića.

No ovdje ima i svojevršne Njegoševe „diplomacije“ u odnosu na J. Gagića, kojemu se, kao što smo videli, pravdao zbog Simovog napušta nja Cetinja i Crne Gore, ne navodeći mu pravi razlog, no ispade kao da je Simo svojevolsjno i protiv Vladičine volje napuštio, kao da nije utekao pred Njegoševom poćerom. U drugogom navratu „pravda“ se J. Gagiću da su Sima izagnali crnogorski glavari.⁶¹ Njegoš ga podseća da je Simo ilegalno prešao u Crnu Goru i da su mu austrijske vlasti prijetile arestovanjem i pitali se kako će se vratiti iz Crne Gore i da će ga tom prilikom zatvoriti prema zakonu: „A Simo ne ostade nego dva dana i pođe bez pitanja, nekuđ put Boke

⁶¹ Jeremije Gagić je bio ruski vicekonzul u Dubrovniku, inače Srbin (iz okoline Kragujevca) preko kojega se vodila sva korespondencija sa Rusijom. Njegoš je znao da je Simo došao u Crnu Goru na njegovu preporuku. Njegoš, kao i Petar I, je zbog položaja u kojem se Crna Gora nalazila prema Rusiji bio primoran da održava s njim prijateljske veze i nije htio da zaoštava prijateljske veze s njim. Rovinski Gagića naziva ćovjekom „uskih shvatanja i sitnog karaktera“ koji je nastojao da Njegoša potpuno potćini Rusiji.

Kotorske. Sada ja ne znam što će biti. Vi znate kako je on prestupio zakone carske kada je utekao iz Kotora i oni, ako ga ufatiše, hoće ga kastigat po zakonu, em a neka lomi vrat kuđ mu drago“.⁶² Također, gotovo neposredno poslije žestokog sukoba sa Simom, Njegoš piše J. Gagiću i nudi posredništvo da se preko Vuka Karadžića knjigopečata Simova *Istorija Crne Gore*, a docnije kada mu je štampana, piše Vuku da je to sve drugo više no istorija i kaže mu da mu je ne šalje, jer je već ima. Ovo se može pravdati Njegoševim stavom da je bolje kako-tako pismeno prezentovati Crnu Goru učenom svijetu i da je objavljivanje najbolji (kakav-takav) način očuvanja istorijskih sedočanstava.

Svi oni koji izvode Njegoševo izuzetno cijenjenje Sima kao poete i đaćko poštovanje, zahvalnost i dug prema njegovom učiteljevanju, iz njihove korespondencije i javnijeh izjava može se reći da u njima ima prevagu ona mnogo lošija strana od one „diplomatske“ i etikecione, pozitivne. To potvrđuju i već navedene Njegoševe izjave, a naročito ona da je Simo „ništa čojak“, „javni izdajnik“ i „špijun austrijski“ (Gagiću nije smio reći i nečiji drugo), što je za jednoga Crnogorca „gornji (rizični) prag“ poniženja nečijega dostojanstva i ličnosti. I zaista je ostalo neshvatljivo: kako su i jedan i drugi preko toga „prešli“ u daljoj njihovoj naknadnoj, ponovnoj komunikaciji. Ukupna korespondencija između Njegoša i Sima je kratka isključivo u povodu štampanja *Luče*. Dijelom se to može objasniti i tim što je Miloš Obenović u njihovim diplomatskim odnosima uposredovao Sima Milutinovića, što je Njegoš shvatio kao svojevrsni „politički test“ za njega, pa se ponašao nalično kao i prijethodno spram J. Gagića u povodu sukoba sa Simom. A što se tiče Njegoševoga pjesničkoga

⁶² *Celokupna djela P.P. Njegoša*, „Pisma I“, 32/33.

ispraćaja u *Sprovod prahu S. Milutinovića* (1. 3. 1848, nepuna dva mjeseca poslije Simove smrti) može se reći: pitanje je da li je to autentična Njegoševa pjesma (s obzirom na činjenicu da su mu objavljivali i neautentične pjesme); nelogično i nejasno je zašto bi mu Njegoš pisao tu posmrtnicu, ako ga je stvarno autentično ovjekovječio svojom Posvetom u *Luči*; postupio je po onoj staroj „*O mrtvima sve najboje*“ i „*Mrtvima se oprašta*“, s tim što se Njegoš kao genije, humanista i vladika uzdigao iznad prolazanih međusobnih sukoba i cijenio to što ga je Simo početnički upoznao s novom poetikom. I tu je bio umjeren i zahvalan za upoznavanje s poezijom, ni u čemu posebno i izuzetno miritano i daleko ispod onoga što mu je posvetio u *Luči*. Posve je nejasno i indikativno to što se Radovan Lalić (a na osnovu njega i drugi) pozivaju na Njegošev *Sprovod prahu S. Milutinovića* (kao na dokaz da između Njegoša i Sima nije postojao teži sukob i da ga je Vladika trajno i izuzetno cijenio kao svojega vaspitača) nakon one izuzetne „posvete“ u *Luči Mikrokozma* koja posve bača u zašenač rečeni naknadni potonji rastanak s njim. Također je nejasno i indikativno to isto i s Njegoševe strane. Pod postavkom da Radovan Lalić zna za rečeni sukob s Njegošem,⁶³ može se podrazumijevati da je mislio na neki drugi, noviji njihov sukob koji može biti samo u vezi „korekture“ i izdavanja *Luče* i eventualno *Ogledala* o čemu je ostalo traga i u više Njegoševih pisama iz kojih se vidi Njegoševa ljutnja što se štampanje *Luče* mnogo otešlo u odnosu na obećani Simov rok. Štoviše, zbori da mu se, kada bude

⁶³ Zavjera protiv njega, opredjeljenje za njegovu političku opoziciju, zavrzla oko Testamenta, proćerivanje Sima o čem su pisali i srpski pisci, optužbe da je Simo „ništa čojak“, „javni izdajnik“ i „špijun austrijski“ i drugo.

štampana Luča, pošalje samo 100 egzemplara, a sa ostalim neka radi što god (h)oće, „neka mu bude na čast“. To umekšano „opravdava“ i Živko Đurković teškom Simovom finansijskom situacijom, odlaskom u Rusiju, bolešću,⁶⁴ iako je baš u toj 1847. g. pripremio i izdao umotvorine Toma Milinića Morinjanina. Osim Njegoševe „diplomatije“ treba uzeti u obzir i činjenice: a) da su dva Crnogorca, Njegoševa rođaka studirala po odluci srpske Vlade u Beogradu i da su bili smješteni u stanu Sima Milutinovića; b) da je Simo bio sekretar u Ministarstvu prosvjete u Beogradu i da je Njegoš računao na njegovo posredovanje i ažuriranje u štampanju *Luče* i *Ogledala* i davanju cenzorskoga odobrenja i saglasnosti na isto Ministarstva prosvjete Srbije, tim prije što je prijetno Simo bio i drugi cenzor štamparije.

Kada bismo pravili grafikon takvih i naličnih Njegoševih pismenih izjava o Simu Milutinoviću od onih najgorih, loših do pozitivnih dobili bismo jednu posve neshvatljivu smršenu i zakukuljenu mrežu, pravi karambol. Na to je uticala (i) teška situacija u kojoj se nalazila Crna Gora i sam mladi vladar crnogorski. Na tu „diplomatiju“ Njegoš se mogao naučiti od Petra I, koji je, i pored toga što je sam otkrio Simov falsifikat njegovog pisma, zbog kojeg je nastupio teži diplomatski incident između njega i Miloša Obrenovića, ipak zadržao u Crnu Goru, za učitelja crnogorske momčadi i samoga Njgoša. Isto je zadržao i prema Milošu Obrenoviću i u odgovoru na njegov žestoki, grubi i primitivni napad i poslije toga, što je pravdao političkim potrebama. No Petar I je i u svakodnevnoj korespondenciji i prema manje značajnim ličnostima, kada mu je bilo od potrebe za svoje ljude-pojedince, grupe, narod i

⁶⁴ *Sarajlija i Njegoš*, Unireks, Nikšić 1992, 63. i sljedeće.

državu, imao visoku, slatkorječivu i „poniznu“ etikeciju u obraćanju, završavajući gotovo uvijek u potpisu „sluga pokorni“ i nalično, čak i onima iznad kojih je on bio po svim ljudskim kvalitetima. Šetimo se da mu je i to bilo zloupotreb-
ljavano od strane crnogorske političke emigracije u nazovi
knjizi *Nekoliko krvavih slika iz albuma Petrović Njegoševog
doma*.